

TAASTAVA ÕIGUSE

TASKURAAMAT

Sisukord

Eessõna.....	5
1. Taastava õiguse kujunemine.....	9
2. Taastava õiguse olemus ja ohud.....	13
3. Taastav õigus, selle eesmärgid ja printsiibid.....	16
4. Taastav õigus ja traditsiooniline õigussüsteem.....	20
5. Taastava õiguse roll traditsioonilises õigussüsteemis.....	22
5. 1. Väärteomenetluse vaade.....	26
5. 2. Taastava õiguse rakendamine.....	28
6. Taastavad praktikad.....	30
6. 1. Taastav vestlus.....	30
6. 2. Vahendus.....	30
6. 3. Taastav nõupidamine.....	33
6. 3. 1. Taastava nõupidamise ettevalmistus.....	35
6. 3. 2. Istumisplaan.....	36
6. 3. 3. Esimene samm – sissejuhatus.....	38
6. 3. 4. Teine samm – juhtunu jagamine.....	38
6. 3. 5. Kohtumise lõpetamine.....	39
6. 4. Taastava õiguse vahenduse ja/või nõupidamise ettevalmistus.....	41
6. 5. Taastava õiguse vahenduse ja/või nõupidamise tulemused.....	42
6. 6. Taastava õiguse küsimused.....	42
6. 7. Vahendaja roll, ülesanded, vastutus.....	44
6. 8. Soovitused vahendajale.....	46
6. 9. Vahendused veebis.....	47
6. 10. Kogemuslood praktikast.....	50
6. 11. Sõlmitud kokkulepete näidised.....	60
6. 12. Kokkuleppevorm.....	61
Märkmete tegemise leht.....	62
Kirjandus.....	69
Tänu sõnad.....	71

Taastava õiguse taskuraamat

Annegrete Johanson ©

Toimetaja: Kiira Udu

Kujundaja: Kala Ruudus OÜ

Tallinn 2022

TAASTAVA ÕIGUSE TASKURAAMAT

EESSÕNA

Konfliktid ja erinevate konfliktolukordade tekkimine on suhete loomulik osa. Samas on inimestel lahendamiseks erinevad arusaamad. Paljud pöörduvad probleemide tekkimisel välise abi poole, lootuses et keegi aitaks olukorda lahendada ning ütleks, kes käitub valesti ja mida peab olukorra lõpetamiseks tegema. Ja on neidki, kes proovivad ise omavahel lahendused leida. Omakeskis lahenduste leidmise variant oli kasutusel juba põlisrahvastel.

Olukorras, kus konflikti tuleb lahendada keegi kolmas, olgu selleks advokaadid, politsei, prokuratuur või kohus, tekib justkui seis, kus riik või keegi kolmas võtab tegelikelt asjaosalistelt konflikti nõ enda kätte. Õigust mõistma hakkav riik annab pooltele rollid – kes pani teo toime, kes on kahju kannatanud ning asub otsustama, milline on õiglane karistus. Sellise asjade käigu puhul on probleemiks see, et kannatanu jääb enda küsimuste ja vajadustega pildilt päris kõrvale. Norra sotsioloog ja kriminooloog Nils Christie on sellest põhjalikult kirjutanud oma raamatus „*Conflict as property*“.

Äsja kirjeldatud traditsioonilisele õigusele on olemas alternatiiv, mida nimetatakse taastavaks õiguseks. Kuna seotud osalistel on sageli konfliktse teemaga suur emotsionaalne puude, siis taastava õiguse protsessis kaasatakse kolmas neutraalne inimene – erapooletu isik, kes on vahendaja rollis. Vanasti olid nendeks isikuteks näiteks kogukondades austaval positsioonil olevad inimesed, kas külavanemad vms, praegu on selleks koolitatud taastava õiguse vahendajad. Vahendajate ülesanne on luua turvaline õhkkond, kus pooled pärast ettevalmistavat protsessi saavad omavahel kohtuda ning leida üheskoos lahendus tekkinud olukorrale ning kahjude heastamisele. Fookus ei ole tõe ja faktide väljaselgitamisel, vaid sellel, kuidas heastada tekkinud kahjud, eesmärgiga taastada juhtunueelne olukord ja suhted.

Eestis on taastavat õigust rakendatud aastaid, kuid laiemalt hakati sellest rääkima ajal, kui võeti vastu alaealiste erikohtlemise reform 2018. aastal ja kaotati alaealiste komisjonid.

Taastava õiguse praktikate mõju alaealiste õigusrikkujate retsidiivsusele on palju uuritud ning kinnitust on leidnud, et nii vahendus kui ka muud taastava õiguse meetodid vähendavad korduvaid õigusrikkumisi.

Lipsey (2009) metanalüüs toob välja, et võrreldes teiste alaealistele õigusrikkujatele suunatud sekkumistega on taastava õiguse praktikate mõju keskmine, vähendades retsidiivsus 12%. See näitaja on sarnane näiteks sotsiaalsete oskuste arendamise programmidele. Kõige efektiivsemate sekkumiste vastav näitaja on üle kahekümne protsendi (teatud oskuste arendamise programmid või nõustamistegevused), samas edestavad taastava õiguse praktikad individuaal - või grupinõustamist, mille retsidiivsuse vähendamise määr on kuni 5%. Ühtlasi näitavad uuringud, et õigusrikkujad täidavad kokkuleppeid tekitatud kahjude heastamiseks suurema tõenäosusega, kui need on sündinud taastava õiguse protsessi käigus.

Maailmas on palju erinevaid taastava õiguse mudeleid. Osad mudelid on struktureeritud ja teised jällegi on oma lähenemises paindlikumad. Siiski põhinevad kõik need mudelid taastava õiguse põhimõtetel ning taastava õiguse viiel küsimusel. *European Forum for Restorative Justice* esimees Tim Chapman on öelnud, et taastava õiguse mudelite loomisel ei tasu end liialt lukku kirjutada. Taastav õigus peab oma praktikatega jätma ruumi paindlikkusele ning loovusele, samas pidades kinni selle põhimõtetest. Ära ei tohi unustada, et taastava õiguse lähenemiste fookuses on kannatanu, kes dikteerib protsessi ja selle olemust.

Taastavaid praktikaid rakendatakse üle kogu maailma väga erinevate juhtumite puhul. Teiste riikide praktika ja uuringud on näidanud, et mida

raskema juhtumiga on tegemist, seda suurem on kasutegur kannatanu jaoks. See annab kannatanule võimaluse aktiivselt protsessis osaleda, saada tagasi kontroll enda elu üle ja väljendada enda vajadusi, kuidas ühisel kohtumisel kõik toimuma hakkab. Rasketel juhtumitel puhul on vaja teha pooltega kordades pikemat ettevalmistavat tööd. Uuringud on näidanud, et kannatanud soovivad taastava õiguse protsessis osaleda ning nad on jäänud osalusega rahul.

Käesolevas taskuraamatus ei ole rasketele juhtumitele keskendutud. Fookus on ennekõike konfliktidel ja õigusrikkumistel, mis on seotud kergemate kehavigastuste tekitamise, verbaalse vägivalga, asjade lõhkumise või vargustega.

Taastava õiguse praktikaid saab rakendada juhul, kui oled läbinud vastava koolituse, seda lihtsal põhjusel, et teadmusest võib hoopis tekitada täiendavat kahju. Samas on taastava õiguse põhimõtted ja küsimused sedavõrd universaalsed, et neid saab oma töös ja suhtluses kasutada igaüks, kes teiste inimestega kokku puutub. Olgu selleks õpetaja, tugispetsialist, lapsevanem, sõber vms. Meeles tasub pidada sedagi, et taastav õigus ei ole imerohi, mis toimib iga konflikti või õigusrikkumise korral.

Taastav õigus annab võimaluse tehtud tegusid heastada, rääkida omapoolne lugu ja vabandada. Kannatanu jaoks on see võimalus teise poolega silmitsi seista, väljendada talle oma mõtteid ja tundeid ning saada vastused küsimustele, millele vastuste saamine aitab elus edasi liikuda. Taastava õiguse puhul ei ole tegemist leppimisega. Ei olukorra ega inimesega, kes teo toime pani.

Taastava õiguse taskuraamat on valminud koostöös erinevate spetsialistidega, kes on andnud käesolevasse raamatusse sisendit. Ehkki taastava õiguse olemuse, terminoloogia ja meetodite osas on endiselt palju segadust, siis käesolev taskuraamat annab ülevaate taastava õiguse meetoditest ja lähenemistest nagu näiteks vahendus, taastav nõupidamine ja lühidalt peatutakse ka taastaval vestlusel.

Taastav õigus on protsess, inimeste endi protsess. Nautigem seda protsessi koos nendega! Head lugemist ja praktiseerimist.

Taskuraamat on valminud Sotsiaalkindlustusameti juhitud projekti „Taastava õiguse vahenduse mudeli ja koolitussüsteemi arendamine“ raames.

Tegevusi rahastatakse Euroopa Majanduspiirkonna ja Norra toetuste 2014-2021 programmi „Kohalik areng ja vaesuse vähendamine“ projekti „Alaealiste erikohtlemise süsteemi loomine“ vahenditest.

Austusega,
Annegrete Johanson

1. Taastava õiguse kujunemine

Peatüki koostanud: Jaanus Aurelius Kangur

JUURED

Taastav õigus on uus vana asi. Kahju heastamine, ringis arutelud ja vahendatud dialoog on taastava õiguse elemendid, mida võib leida pea kõikidest kultuuridest. Austraalia Rahvusliku Ülikooli (ANU) professor, kriminoloog John Braithwaite väidab, et taastav õigus esineb muistsete araablaste, kreeklaste, roomlaste, germaanlaste, India hindude ja budistide ning Hiina taoistlikus ja konfutsionistlikus õigustraditsioonis. Need praktikad ulatuvad sadade ja tuhandete aastate taha. Tüübingeni Ülikooli professor, kriminoloog Hans Jürgen Kerner ja vanemteadur Elmar Weitekamp kirjutavad: „mõned uued programmid on tegelikult vanad./.../ On irooniline et me peame uuel aastatuhandel pöörduma tagasi konfliktilahenduse vormide ja meetodite juurde, mida praktiseerisid meie esivanemad tuhandeid aastaid tagasi”. Üks vanemaid seni eksisteerivaid tsivilisatsioone, Austraalia aborigeenid, on enda praktikaid kümneid tuhandeid aastaid elus hoidnud ning kaasaegsed taastava õiguse rakendajad on neilt üsna palju laenanud. Ometi ei saa öelda, et taastava õiguse ajalugu on tuhandeid aastaid vana.

Põliste kultuuride praktikate ja tänase taastava õiguse vahel on kaks peamist erinevust:

1. mis on heastamise/hüvitamise eesmärk;
2. kes on konflikti osapooled?

Kui vaadata heastamise ja hüvitamise ajalugu, siis on see paljudel juhtudel pigem kurjategija ja tema lähedaste (perekonna, klanni) kaitsmiseks ning mitte kannatanu vajaduste rahuldamiseks. Jurist Herbert Edelhertz ütleb, et lähemal vaatlemisel tundub, et kahjude hüvitamisel on

enam oldud huvitatud kahjutekitajast, kui kannatanust. Teiseks, kauges ajaloos on konflikti pooltena käsitletud pigem erinevaid kogukondi, kaks perekonda, kaks klanni, kaks küla jne. Ka üksikisikule kahju tekitamist käsitleti pigem teona kogukonna vastu ning heastamine oli sel juhul pigem kahjutekitaja kompensatsioon kogukonnale, mille eesmärk oli nii üldise rahu taastamine ja säilitamine, kui ka kahjutekitaja positsiooni ennistamine kogukonnas. Õigusajaloolane Hans Hattenaueri järgi ilmub isik Euroopa õigusesse alles XII. sajandil. See on huvitav ja vastuoluline seik. Ühelt poolt kerkib õigusarusaama üks taastava õiguse kesksemaid printsiipe, kuriteo isiklik dimensioon. Teiselt poolt öeldakse, et just siis kadus taastav õigus Euroopast, nagu kirjutab Elmar Weitekamp.

Seega taastaval õigusel on sügavad juured, ent siiski pisut lühem ajalugu, sest kõiki ajaloos esinevaid sarnasusi ei saa automaatselt taastavaks õiguseks pidada. Nagu Brisbane'i Griffithi Ülikooli professor, kriminoloog Kathleen Daly ütleb, tuleb nende üksikute elementide esinemist vaadata kontekstis ning hinnata kogu õigussüsteemi ja praktikaid tervikuna.

KAASAEG

On levinud arusaam, et esimest korda kasutas terminit "restorative justice" psühholoog Albert Eglash 1958. aastal kirjutatud artiklites, milles eristas kolme tüüpi õigust: karistav õigus ("*retributive justice*"), mis põhineb karistamisel ("*punishment*"); jaotav õigus ("*distributive justice*"), mis põhineb kurjategija teraapilisel ravil ("*therapeutic treatment of offenders*"); ning taastav õigus ("*restorative justice*"), mis põhineb heastamisel ("*restitution*"). Tegelikult esineb termin veel varem Heinz-Horst Schrey', Hans Hermann Walz'i, W. A. Whitehouse'i raamatus "*The biblical doctrine of justice and law*", mis ilmus esimest korda aastal 1955. Eglash laenas enda terminoloogia ilmselt sellest raamatust.

Taastav õigus, nagu me seda praegu tunneme, sai alguse 70ndatel aastatel. Eelpool kirjeldatud ajaloolisele pärandile andsid kaasaegse kuju mitmed toleleagssed ühiskondlikud suundumused. Arenev feminism, inim-

õiguste (k.a kannatanute õiguste) jõuline kasv, vanglate ülerahvastatus ja ka Ameerika usuline ärkamine olid vaid mõned olulised ühiskondlikud arengud, mis mõjutasid varastel 70ndatel taastava õiguse praktikate kujunemist. Kui esimesed praktiseerijad olid just need riigid, kus ajalooline traditsioon oli mingil kujul elus hoitud, nagu Austraalia ja Kanada, siis üsna kiiresti levis taastava õiguse idee ja rakendamine ka Euroopasse ning Norras, Soomes ja mitmes teises Euroopa riigis piloteeriti esimesi initsiatiive juba 80ndate alul. Praegu on taastav õigus levinud kõikjal maailmas (kõige vähem Araabia maades) ning paljudes erinevates institutsioonides: kinnipidamisasutused, koolid, tökohad jne. Praktikate variatiivsus on nii suur, et kohati ei peeta mõne piirkonna meetodeid mujal üldse taastavaks õiguseks. Näiteks kui Euroopas on peamine levinud meetod vahendus (*mediation*), siis ameeriklased ei seosta vahendust mõõdapääsmatult taastava õigusega.

EESTI

Eestis võib täheldada taastava õiguse kolme lainet. Esimesed taastava õiguse algatused jõudsid Eestisse Avo Üpruse ja Jim Hilborni kaudu, kes Sotsiaalse Rehabilitatsiooni Keskusega algatasid mitmeid vanglas olevatele ja vabanenud isikutele suunatud programme, mis sisaldasid taastava õiguse elemente. Avo Üprus andis EELK Kriminaaltöö Keskusega eesti keeles välja Charles Colsoni ja Daniel van Nessi raamatu „Süüdimõistetud“. Mõlemad autorid olid juhtivad figuurid organisatsioonis *Prison Fellowship*, mis viib tänase päevani läbi taastava õiguse alaseid koolitusi ja programme kõikjal maailmas.

Teine laine oli 2000ndate alul, mil Jaanus Kangur, olles eelnevalt õppinud taastavat õigust Kanadas ja Suur-Britannias, tõi õppevisiidilt Lõuna-Aafrika Vabariiki kaasa taastava õiguse põhise programmi ning piloteeris seda Justiitsministeeriumi toel Tallinna vanglas 2005. aastal. Programm sai nimeks „Tee“ ning hiljem koostas Jaanus Kangur programmi käsi-raamatu ning koolitas kõiki tollaseid vanglakaplaneid programmi läbi viima. Samuti koolitas Jaanus Kangur mitu gruppi vahendajaid ja hari-

dusasutuste juhte taastava õiguse olemuse alal. Sellesse aega jääb veel lepitusmenetluse käivitamine Eestis, kui ohvriabi juures alustasid tööd esimesed lepitajad.

Kolmas ja kõige jõulisem laine jõudis Eestisse Justiitsministeeriumi ja Sotsiaalkindlustusameti juhtimisel käesoleva aastatuhande esimese kümnendi lõpul. Sotsiaalkindlustusamet on koolitanud üle saja vabatahtliku konfliktivahendaja, kes vahendavad väga erinevaid konflikte (naabritevahelised, tööalased aga ka keerulised suhted perekondades ning õigusrikkumistega seotud). Samuti on teadlikkuse tõstmiseks koolitatud erinevate valdkondade töötajaid ning välja antud taastavat õigust tutvustavaid materjale.

2. Taastava õiguse olemus ja ohud

Peatüki koostanud: Jaanus Aurelius Kangur

Taastaval õigusel on peaaegu sama palju erinevaid definitsioone kui demokraatial. Võib-olla ei olegi õige püüda ühe sõna või lausega öelda, mis on taastav õigus, nii nagu ei saa lõplikult defineerida armastust - seda saab kirjeldada üksnes kogemuste kaudu. Selles väljendubki taastava õiguse üks olulisemaid alusprintsiipe: iga juhtum on erandlik ning eeldab kordumatut ja personaalset lähenemist.

Taastava õiguse peamisi eesmärgi ja printsiipe on samuti kirjeldatud ja reastatud mitmeti, valdavalt on need ülestähendused üsna sarnased. Laiapõhjalise autorsusega loodud taastava õiguse kontseptsioon annab üsna hea ülevaate eesmärkidest ja printsiipidest

Nagu ikka on kõige enam vaja üle korrata kõige põhilisemaid ja lihtsamaid asju. Seepärast siinkohalgi paar rõhuasetust taastava õiguse olemusest, kus näivad valitsevat kõige suuremad ohud taastava õiguse mittemõistmiseks või lausa kuritarvitamiseks. Esmalt, taastav õigus on hoiak või mõtteviis. See on konfliktidele lähenemise moodus. Paradigma. Kaasaegse taastava õiguse kontseptsiooni looja, kriminoloog Howard Zehr kasutas taastava õiguse mõistmise kohta metafoori „läätsede vahetamine“ ehk teistsuguse vaate omandamist. Lihtne on nõustuda, et taastav õigus on mõtteviis, ent praktikas siiski takerduda lähenemisse, et see on uus meetod või praktika. *European Forum for Restorative Justice* juhatuse esimees Tim Chapman on avaldanud muret, et taastav õigus on muutunud või vähemalt on sel oht muutuda meetodi- või mudelikeskseks. Selle põhjusteks on rakendajate mugavus ja ülereguleeritus. Viimane omakorda võib olla tingitud rahastamisest tulenevatest nõuetest ehk raha antakse vaid kindlapiirilistele ja selgelt kirjeldatud mudelitele. Rakendajate

mugavus sünnib jällegi ühelt poolt süsteemsest mugavusest, lihtsam on tagada „teenuse“ ühtset kvaliteeti kui kõik rakendajad kasutavad sama mudelit ja teevad seda ühtemoodi. Teisalt on igal praktikul turvalisem toimetada kui on selge stsenaarium ette antud. Kindlad laused, kindlas järjekorras - nii ei ole võimalik eksida. Selle kõigega kaasneb probleem, kus kogu lähenemine muutub rakendaja ja rahastaja keskseks. Ent taastava õiguse kese on kannatanu. Õigupoolest võiks öelda, et taastava õiguse kese on inimene. Kuid kui peamiseks muutub meetod või mudel, peab inimene taanduma. Tim Chapman ütleb, et ideaaliks peaks olema see, et rakendamise mudel luuakse iga juhtumi puhul koos osalejatega ehk enne on inimene ja siis tuleb metoodika. Muidugi eeldab selline lähenemine praktikutelt väga kõrget professionaalsust, mis ei väljendu õpitud mudeli laitmatuse esitamise võimes, vaid valmiduses sellest loobuda ning olla valmis iga juhtumiga alustama justkui nullist. Oskus improviseerida, nagu suurimad virtuoosid.

Euroopaliku taastava õiguse üks alusepanijaid on Nils Christie, kes tõi sotsioloogiasse konflikti kui omandi idee. Tema sõnul on konflikt poolte omand ning neil on õigus seda ise lahendada. Ajaloolist muutust kui kuritegu muutub ennekõike seaduse rikkumiseks ning teoks riigi või trooni vastu, nimetab Christie konflikti varastamiseks. Muidugi ei arva täna keegi, et riik peaks tõsiste konfliktide ehk kuritegude korral olema lahendusprotsessist välja jäetud. Peaasi on, et kannatanu on kogu lahendusprotsessi kese. Praegu on konflikti varastamise oht pigem professionaalidel, see tähendab vastutuse võõrandamist konflikti pooltelt. Taastava õiguse puhul ei lahenda vahendaja või mõni muu neutraalne pool konflikti, vaid üksnes võimaldab pooltel ise seda teha. See on ennekõike võimu küsimus ja võim tuleb anda pooltele. Taastava õiguse puhul on „teenuse“ mõiste just seepärast üsna sobimatu, kuna teenust osutab keegi kellelegi, taastava õiguse korral püütakse koos lahendust leida ning vahendaja ei lähene pooltele ülevalt alla, vaid on samal tasandil, olgu poolteks beebid või pensionärid. Oluline on pakkuda toetust vastavalt poolte vajadustele ning võim ja otsustusõigus peab ennekõike olema pooltel. Üksnes siis saame rääkida taastavast õigusest.

Kolmas oluline alusidee on inimese- ja ennekõike kannatanukesksus. Jällegi lihtne tõde, mis praktikas kipub käest kaduma. Üks ohuallikaid on juba eelpool nimetatud ülereguleerimine, mis omakorda võib tuleneda väga üllast vajadusest vältida korruptsiooni ja tagada läbipaistvus. Näiteks riikliku rahastuse puhul on vaja toetatavatele tegevustele määrata selged mõõdikud. Tihti on selleks (korduv)rikkumiste vähenemine. See on üllas ja vajalik eesmärk, ent see pole taastava õiguse eesmärk. Kui üldse, siis heal juhul kõrvalsaadus. Kui taastava õiguse rakendamisega kaasneb kannatanu suurem heaolu ning mingilgi määral kahjude heastamine, ent ei vähene konfliktide või kuritegude hulk, siis ometi võib taastava õiguse rakendamist pidada edukaks. Juba mainitud Tim Chapman on olulise ohuna nimetanud taastava õiguse muutumist üheks rehabilitatsiooni vahendiks või programmiks. Taastav õigus on ennekõike kannatanud toetamise vahend. Seepärast ei peaks ka taastava õiguse rakendamise sobivuse hindamise parameetrid tulenema juhtumist või kahjutekitaja isikust ega käitumisest, vaid kannatanu vajadustest. Võimalik, et alati ei saa taastavat õigust rakendada täismahus. Sõjapõgenikke pole võimalik lepitada agressoriga, lähisuhtevägivalla all kannatanut ei tohi kokku viia psühhopaadist kurjategijaga, ent mõlemal juhul saab taastavat õigust siiski rakendada. Kuid üksnes siis, kui me lähtume inimesest, mitte meetodist või mudelist. Muidugi eeldab inimesekeskne ja improviseeritud lähenemine kõrget empaatia- ja moraalitaset, elulist küpsust ja paindlikkust, ent selline on taastav õigus. Vähemalt ideaalkujul.

3. Taastav õigus, selle eesmärgid ja printsiibid

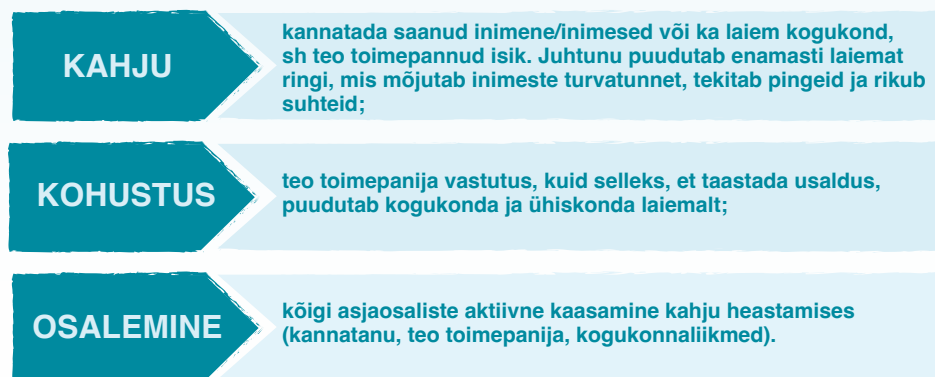
Taastava õiguse mõiste on paljudele veel võõras termin. Siiski on neidki, kes on kuulnud taastavast õigusest, kuid selle tähenduse lahtimõtestamisel kohtab seisukohti seinast seina.

Taastav õigus on lähenemine õigusrikkumistele ja konfliktidele viisil, mis võimaldab konflikti kaudu tekkinud kahju heastada. See põhineb lahendusprotsessidel, milles osalevad aktiivselt kõik mõjutatud pooled, eesmärgiks poolte tervendamine ning turvalise kogukonna loomine.

TAASTAVA ÕIGUSE EESMÄRK

Taastava õiguse „vanaisaks“ nimetatud Howard Zehr (2002) on taastavat õigust defineerinud kui protsessi, kuhu kaasatakse võimalusel kõik inimesed, kes on juhtunuga seotud või sellest mõjutatud.

Taastava õiguse põhimõteteks on:

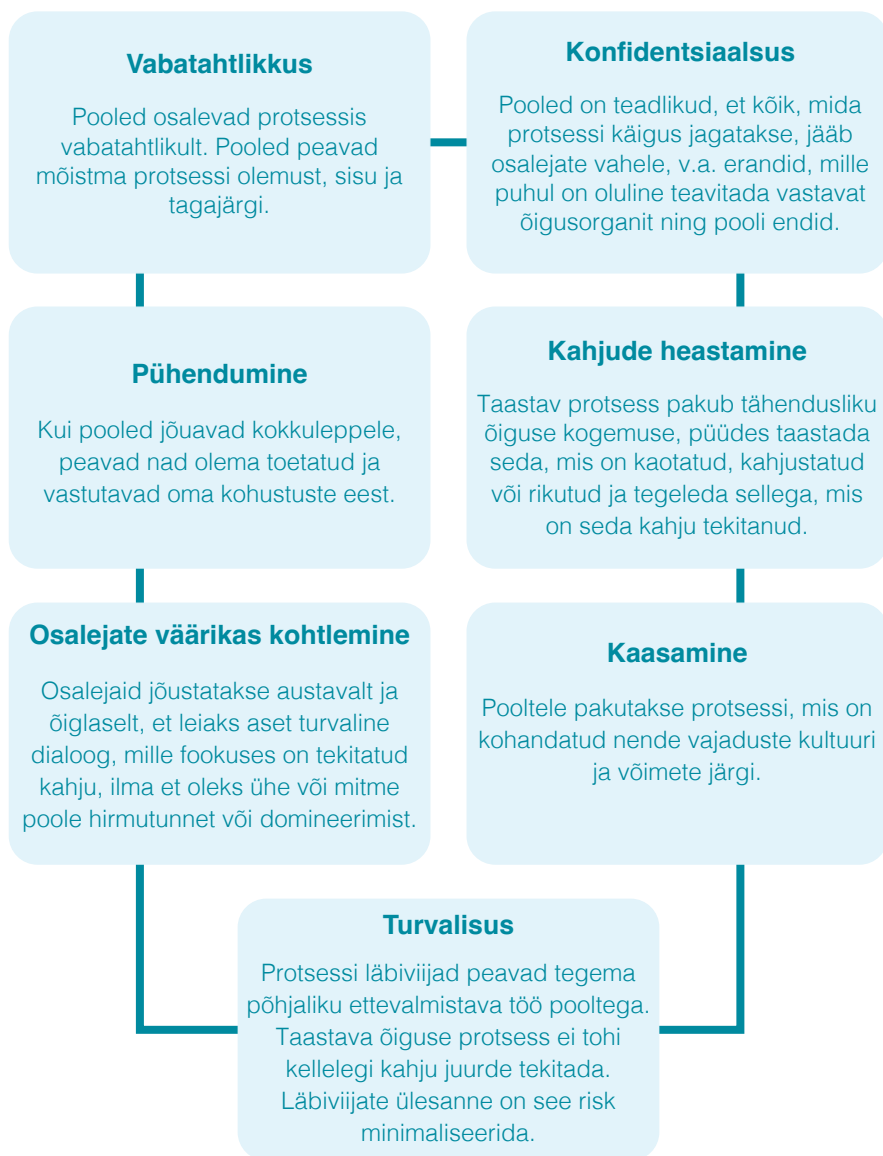

Neist põhimõtetest lähtuvalt on taastava õiguse **eesmärgid (Zehr 2002):**

- suhete, mis juhtunu tõttu on kannatada saanud, taastamine, ja sobiva lahenduse leidmine;
- võimaldada teo toimepanijal võtta vastutus oma tegude eest ning heastada kahjud;
- kannatanu toetamine ja talle hääle andmine;
- tulevikku vaatavate tulemusteni jõudmine;
- korduvrikkumiste vähendamine;
- tervendada kahjustatud osalisi ja kogukonda ning ühiskonda tervikuna;
- arendada turvalist kogukonda ning üldist rahu.

Vaatamata sellele, et sageli vastandatakse taastavat õigust karistava ehk traditsioonilise õigusega, siis Zehr seda ei tee vaid rõhutab, et eesmärk on keskenduda suhete taastamisele ja kogukonna tervendamisele. Taastava õiguse eesmärgiks ei ole osapoolte ära leppimine, kuid nagu taastava õiguse kontseptsioonis välja tuuakse, siis võib see sageli protsessiga kaasneda.

TAASTAVA ÕIGUSE PRINTSIIBID:

TAASTAV MÕTTEVIIS

Taastava õiguse rakendamine ei ole asi omaette. Tegemist ei ole tööriista või meetodiga. Taastav õigus on mõtteviis. Inimesed, kes on saanud võimaluse lähemalt tutvuda taastava õiguse ja selle põhimõtetega, tõdevad et see kujuneb harjumuseks, kuidas endalt, sõpradelt, kolleegidelt, klientidelt erinevaid küsimusi küsida ja kuidas leida selgitusi olukordadele. Taastava mõtteviisi puhul ei ole tegemist lähenemisega, mida ühel hetkel rakendatakse ja järgmisel ollakse ristivastupidiselt meelesstatud. See on pidevalt ja igas teemas kaasas.

Järgnevalt on välja toodud viis taastavat põhimõtet, millest lähtuvalt inimestega kontakti luua ning mis aitavad mõista juhtunut:

1. Igaühel on oma vaatenurk, oma lugu.
2. Meie mõtted mõjutavad meie tundeid, mis omakorda mõjutab meie käitumist.
3. Kõik, mis me ütleme ja teeme, mõjutab teisi meie ümber.
4. Kui meie vajadused on kaetud, siis me toimime kõige paremini.
5. Need, kes sündmustest enim mõjutatud, on ka inimesed, kes suudavad leida parima viisi edasiminemiseks.

4. Taastav õigus ja traditsiooniline õigussüsteem

Vaatamata sellele, et taastav õigus pole uus termin, ei ole paljud teadlikud selle olemusest ja kasudest. Selle asemel vastandatakse seda sageli traditsioonilise õigussüsteemiga.

TRADITSIOONILINE ÕIGUSSÜSTEEM	TAASTAV ÕIGUS
MIS JUHTUS?	MIS JUHTUS?
MILLIST SEADUST RIKUTI?	KEDA JA KUIDAS ON SEE MÕJUTANUD?
MIS ON VASTAV KARISTUS?	MIS PEAKS JUHTUMA, ET TEKKINUD KAHJUD SAAKSID HEASTATUD?

Kui traditsioonilises süsteemis on peamine fookus teo toimepannud isikul, siis taastav õigus keskendub ennekõike kannatanule, et anda hääl ka temale.

Traditsioonilises lähenemises, näiteks politsei uurimises, on ajaline ressurss piiratud, seega ei ole aega kõikidel pooltel oma lugu rääkida lasta, vaid seda suunatakse konkreetsete küsimustega. Inimesele jääb

ülekuulamiselt sageli aga tunne, et tema jutt ei lähe korda, keegi ei taha teda tegelikult kuulata ja päris lugu teada. Sama lähenemise korral on keskendutud peamiselt sellele, millist seaduseparagrahvi on rikutud ning milline on sellele rikkumisele/teole vastav karistus. Taastavas õiguses on aga põhirõhk sellel, keda on see juhtunu mõjutanud ja kuidas ning mida keegi vajab, et tehtud kahjud saaksid heastatud. Selle protsessi juures kaasatakse kõiki vajaminevaid pooli. Kõikidele antakse võrdselt sõna ja hääl oma lugu jagada.

Taastav õigus ei ole vaid põhimõtteline õigussüsteemi suunamuutus. See on tõendatud mõjuga praktika. Arvukad uuringud näitavad, et kannatanute ja kurjategijate rahulolu taastava õiguse protsessidega on oluliselt suurem kui traditsioonilise õigussüsteemi meetmetega, samuti tunnevad kannatanud end vähem taasohvristatult, taastava õiguse praktikate käigus sõlmitud kokkulepetest peavad kurjategijad enam kinni ning see vähendab korduvate õigusrikkumiste sooritamist.

5. Taastava õiguse roll traditsioonilises õigussüsteemis

Peatüki koostanud: Margarita Ingel

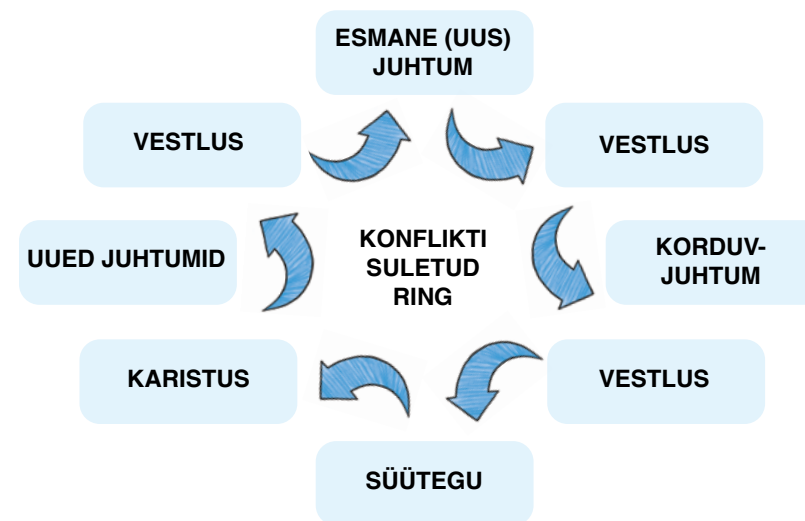
Riiklikud siseturvalisuse ja julgeoleku eesmärgiks on see, et inimesed tunneksid ennast kaitstuna ning ebameeldivasse või ohtlikku olukorda sattudes oleks abi saamine kiire ja asjatundlik. Oluliseks peetakse kahjude leevendamist ja bürokraatia vähenemist. Tihti on politsei poole pöörduv inimene oma probleemiga kimbatuses ning ei oska oma murele iseseisvalt lahendust leida. Sageli pöörduvad inimesed politsei poole just erinevate konfliktsete olukordadega – osad neist kvalifitseeruvad süütegudeks osad jällegi mitte.

Ühed keerulisemad juhtumid lahendamiseks on need, kus puudub süüteoline koosseis. Koosseisu puudumine aga ei tähenda, et inimeste vahel pole konflikti või et konflikt ei ole tõsine. Ka süüteolise koosseisuta võib olukord eskaleeruda ning kaasa tuua traagilisi tagajärgi. Inimesi abistavates ametites on äärmiselt oluline, et valdkonna spetsialistidel oleksid põhjalikud teadmised taastava õiguse põhimõtetest ja rakendamise võimalustest, et reageerimised konfliktidele ja nende lahendamised oleksid tõhusad ja osapoolte vajadusi arvestavad.

TAASTAV ÕIGUS ESMAKORDSE JUHTUMI PUHUL

Iga pikaajaline konflikt saab alguse esimesest intsidendist. Tihti ei kanna esimene juhtum endas kõrget ohtu, see võib olla seotud inimeste lahkvarvamuste või väiksemat sorti huvide konfliktiga mõnel olmelisel või täiesti juhuslikul teemal. Näiteks rahu rikkumine, mõõdarääkimine, heakorrast või tavadest mitte kinnipidamine jms. Kui inimesed pöörduvad sellises olukorras abi saamiseks ametite poole, on oluline, et pakutav

abi ja lahendused oleksid asjakohased ja proportsionaalsed. Üheks võimalikuks lähenemiseks on vestlus, mis võib olla tulemuslik ja mõneks ajaks olukorra lahendada. Et aga vestlused toimuvad tavaliselt iga konflikti osapooltega eraldi ning nende käigus on võtmeroll ametniku sõnadel ja seisukohtadel, siis pahatihti jääb inimeste endi vahele hulk ebameeldivaid tundeid, mille pinnalt võivad uued konfliktid kergesti tekkima. Tavaliselt on iga järgnev konflikt tõsisema loomuga, mille tõttu langeb turva- ja heaolutunne, kasvavad rahuolematus ning konflikti eskaleerumise tõenäosus. Tekkida võib pikaajaline „nõiaring“ erinevatest ebameeldivatest sündmustest, mille lahendamiseks kaasatakse erinevaid ametkondi. Selleks, et mitte lasta tülil suureks kasvada ning varases staadiumis viia tõenäosus konflikti eskaleerumiseks minimaalseks, on vaja pooltele tutvustada taastava õiguse põhimõtteid ning pakkuda mure lahendamiseks konflikti vahendamise abi.

TAASTAV ÕIGUS KRIMINAALMENETLUSES

Olukorras, kus inimene eksib seaduse vastu, on tegemist süüteoaga. Süüteod jagunevad väärtegudeks ja kuritegudeks. Lihtsalt selgitades on väärted kergemad rikkumised (väiksemad vargused, kellegi vara kahjustamine, avaliku korra rikkumised jms), kuriteod on aga raskemad rikkumised (suuremate kahjudega vargused, vara kahjustamine, vägivaldteod, nagu näiteks kaklus, röövimine, tervisekahjustuste põhjustamine ja teised raskete tagajärgedega teod). Kuriteo asjaolude välja selgitamiseks alustatakse kriminaalmenetlus. Juhtiv roll kriminaalmenetluse läbiviimises on prokuröril, kelle suunisel uurija tegutseb ja teeb igakülgset koostööd. Vaatamata sellele, et kriminaalmenetluses on oma kindel toimingute läbiviimise kord ja järjestus, on paljude kriminaalmenetluste raames võimalik paralleelselt menetlustoimingutega pakkuda pooltele taastava õiguse protsesse. Sageli just taastava õiguse konfliktivahendus on kõige kiirem ja tõhusam viis tegeleda poolte (eelkõige kannatanu) vajadustega ja leida omavahel võimalikud viisid tekkinud kahju heastamiseks või korvamiseks. Taastava õiguse rakendamine ei välista karistust või muid mõjutusmeetmeid. Konfliktivahendus võib olla kriminaalasja raames üheks lahenduse osaks, mis seab pooltele eesmärgi toimunust omavahel rääkida ja otsida viise edasi liikumiseks. Taastava õiguse meetmete rakendamise võimalikkuse iga konkreetse juhtumi puhul otsustab prokurör, kuid initsiatiiv võib tulla ka uurijalt.

ALLA 14-AASTASED LAPSED

Seaduse mõistes on inimene võimeline vastutama oma tegude eest alates 14. eluaastast. Seni peetakse teda süüvõimetuks, mis tähendab seda, et noorema kui 14-aastase lapse suhtes ei ole võimalik läbi viia menetlust ning määrata karistust. Lapse täisväärtusliku ja elus toimetuleva isiksuse arengu vaates on aga äärmiselt oluline, et juba „maast madalast“ oskaks noor inimene konfliktidele õigesti läheneda, võtta vastutuse oma tegude

eest ning osata empaatiliselt ja hoolivalt suhtuda teistesse enda ümber. Mida noorem on laps, seda lihtsam on tal taastava õiguse põhimõtteid omaks võtta ning mida varem õpib inimene taastaval viisil lahkarvamusi lahendama, seda väiksem on risk, et tulevikus satub ta suurematesse pahandustesse.

MOTIVEERIMINE

Selleks, et motiveerida inimesi konfliktivahendusse tulema, on oluline järgmine:

Ole taastava õiguse põhimõtete kandja

Keeruline on inimesi motiveerida osalema protsessis, millest endal on puudulik info või mille tõhususse puudub usk.

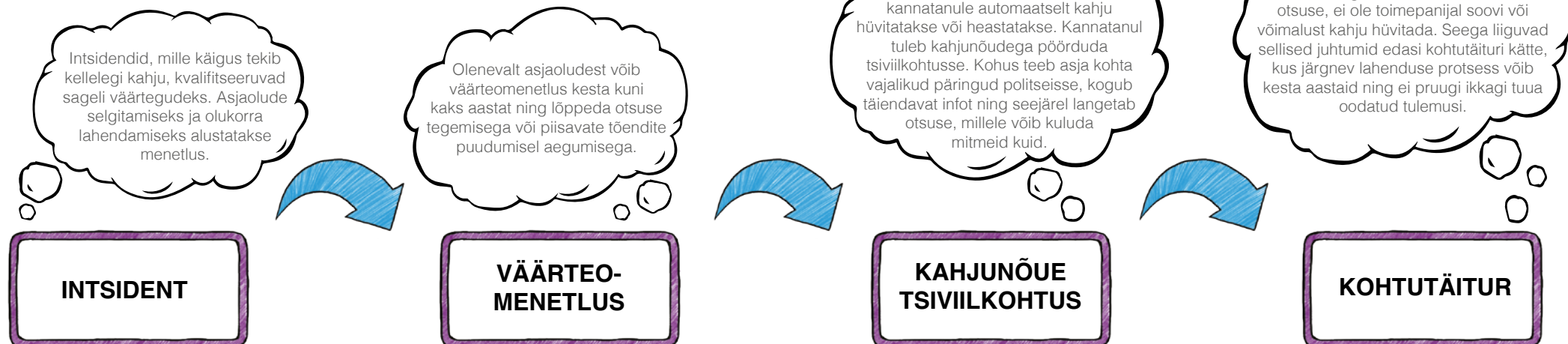
Kuula vajadusi

Kuula inimest ja püüa mõista, mida ta selles olukorras tegelikult vajab. Tihti vajavad inimesed selgust, turvatunnet, õigust jne. Aita inimesel tema vajadusi teadvustada ja arutle, mis peaks juhtuma, et need saaksid täidetud.

Selgita võimalusi

Sattudes keerulisse olukorda ei pruugi inimene selgelt näha võimalikke lahendusi oma ebaameeldivale olukorrale. Tavapärastel viisidel võivad inimesed arvata, et karistav lähenemine on ainus, mis võib lahenduse tuua. Võta aega ja selgita võimalikult üksikasjalikult, kuidas toimuvad menetlusprotsessid, millised on konkreetsetel juhtumitel võimalikud lahenduse stsenaariumid ja kuidas ning millisel eesmärgil oleks võimalik rakendada taastava õiguse meetmeid.

5.1. Väärteomenetluse vaade

NÄIDE

Noormees Siim oli alkoholijoobes ning lõhkus sõbra maja trepikojas klaasukse, mille kildudest tekkisid põrandale kriipimisjäljed ning kahjustus värvkate. Korterühistu esimees pöördus politseisse ning lisas avaldusele parandustööde hinnapakkumised kogusummas 1800 eurot. Sellise varavastase süüteo eest on võimalik toimepanijale karistuseks määrata rahatrahv kuni 1200 eurot. Eelnevalt on vaja teostada aga kõik vajalikud menetlustoimingud. Selleks, et saada kahjud hüvitatud tuleb korteriühistul pöörduda kohtusse. Kui Siimu süü politseis tõendatakse, siis tõenäoliselt rahuldab kohus hagi ning Siim peab kahjusumma tasuma. Lisaks on Siimu kanda kohtukulud (ja temale karistusena määratud rahatrahv). Kui Siim on rahalistes raskustes või tal on muid rahalisi kohustusi, võib kahjunõude tasumine viibida.

Kahju 1800 eurot + trahv kuni 1200 eurot + kohtukulud

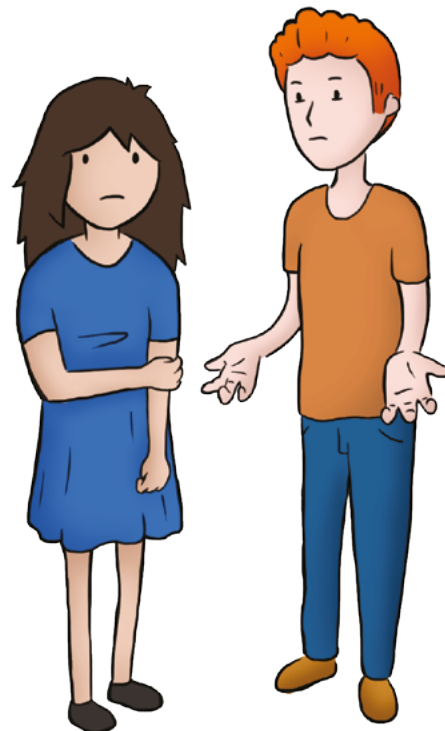
Kannatanu

Sõltuvalt situatsioonist võib lahenduseni jõudmine võtta aega isegi mitu aastat.

Kogu protsess võib kannatanu jaoks olla väga pikk ja tunduda keerulisena. Olenevalt asjaoludest ei ole kõiki tegusid alati võimalik tõendada, sagedad on olukorrad, kus on „sõna-sõna vastu“ või seadusega ette nähtud karistuse määr ei rahulda kannatanu õiglustunnet. Kõik see võib tekitada pettumust, frustratsiooni ja teisi negatiivseid tundeid.

Kui toimepanija ei ole võimeline kahjusid rahaliselt hüvitama, siis kujuneb see protsess kulukaks nii kannatanule kui riigile ning tekitatud kahju ei pruugigi tasumiseni jõuda.

Toimepanija

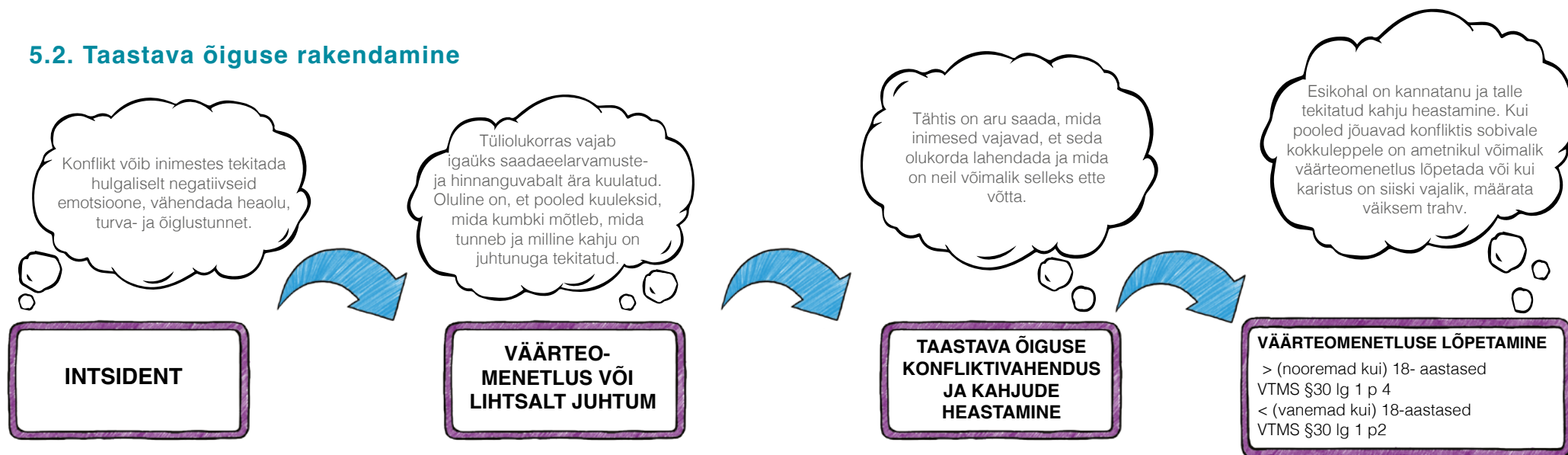
Mida kauem laheneb üks või teine olukord, seda vähem on inimene valmis võtma vastutust sooritatud teo eest. Pikalt kestev menetlus väsitab pooli ja hoiab üleval negatiivseid emotsioone.

Kuna traditsiooniline menetlus keskendub rohkem süü väljaselgitamisele ja sobiva karistuse määramisele, ei avane toimepanijal kuigi tihti võimalust mõelda, kuidas tema käitumine tegelikult teist poolt mõjutas ja kuidas saab teoga tekitatud kahju heastada. Selle asemel püüab toimepanija ennast kaitsta ja ei ole aldis võtma vastutust tehtud teo eest.

Väärteo toimepanemise eest määratakse trahv. Trahvile võib lisanduda kahjude hüvitamine ning kuna kahjude sissenõudmisega tegeleb kohus, siis ka kohtukulud jäävad toimepanija kanda. Lõpuks võib kogu protsess toimepanijale maksma minna koguni kuni paar tuhat eurot.

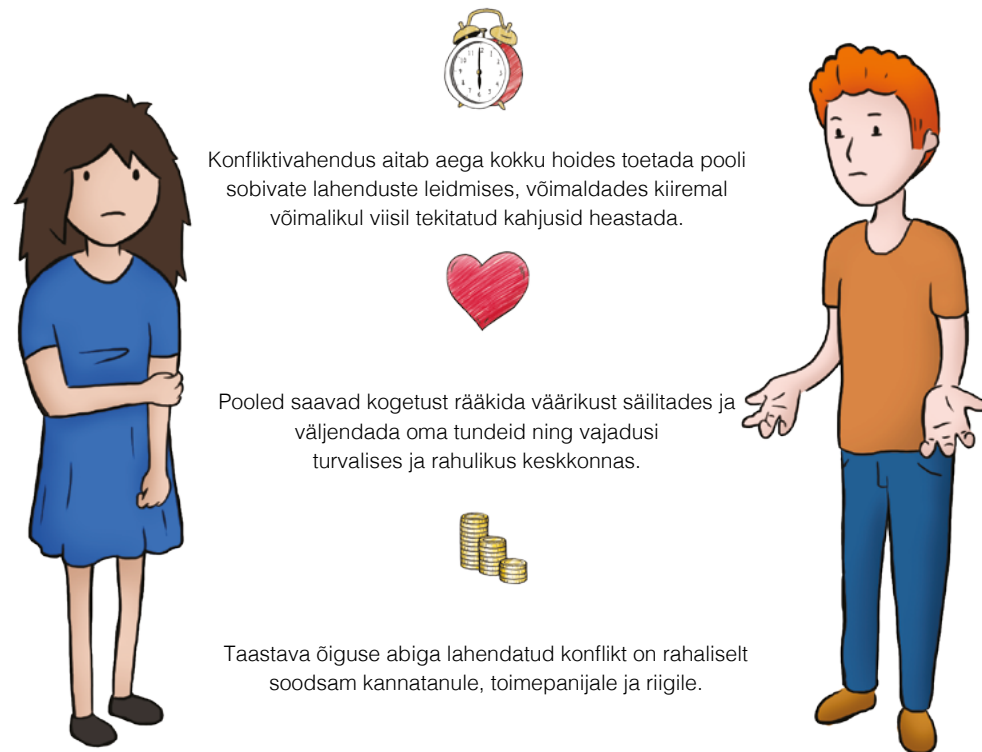

5.2. Taastava õiguse rakendamine

NÄIDE

Siim ja korterühistu esimees osalesid konfliktivahenduses. Arutelu käigus selgus, et Siim oli hiljuti lahku läinud oma tüdruksõbrast ning oli õhtul alkoholi liiale läinud. Siim tundis oma teo eest piinlikkust ja kurbust ning tal oli kahju, et selline ebameeldiv situatsioon üldse tekkis. Korteriühistu esimehega asja arutades selgus, et uus ukseklaas maksab 400 eurot ning paigaldus 100 eurot. Täiendavad summad olid vajalikud põrandale tekkinud kriimude ja värvikahjustuse parandamiseks. Kuna Siim lõpetas ehituskooli ning töötas remondimehena, pakkus ta, et saab põranda ise korda teha ning ühtlasi saaks üle värvida esimese korruse eeskoja seinad. Korteriühistu esimehele see sobis hästi, sest Siim saaks töödega alustada kiiremini kui ehitusfirma. Korteriühistu esimees pakkus, et saab uue klaasi paigaldusega tegelikult ise hakkama, aga vajab Siimu füüsilist abi selle monteerimisel. Ühiselt lepitati kokku tööde teostamise aeg, materjalide ja uue klaasi tellimine ja tasumine. Siimu kanda jäi uue klaasi ja materjalide ost, kokku summas 600 eurot, mille tasumine jagati kahe kuu peale. Selle aja jooksul tehti ka vajalikud parandustööd. Kolm kuud pärast toimunut oli kahju heastatud ja hüvitatud ning kuna osapooled olid lahendusega rahul, siis eraldi karistamise vajalikkust menetteleja ei näinud, menetlus lõpetati.

6. Taastavad praktikad

Taastavas õiguses on kasutusel erinevaid praktikaid. Käesolevas taskuraamatus on fookus taastaval vestlusel, (konflikti)vahendusel ning taastaval nõupidamisel.

6.1. Taastav vestlus

Taastavat vestlust saab edukalt rakendada sellisel juhul, kui teist poolt ei ole teada või teine pool ei soovi protsessis osaleda. Näiteks on toimunud solvamine tänaval ning teine pool ei ole teada. Sel juhul saab vestluse teha selle poolega, kes soovib juhtunut jagada. Või kui vanem näeb, et tema last on koolis juhtunu mõjutanud, saab samuti taastavat vestlust kasutada. Taastav vestlus on ühe poolega viie sammu läbi tegemine – anda võimalus jagada oma lugu; mõtteid-tundeid; kuidas on juhtunu asjaosalist mõjutanud; ja millised on antud hetkel tema vajadused. Taastav vestlus saab lõppeda isikliku plaani koostamisega - mida, millal ja kuidas inimene ise saab teha, et oma vajadusi täita.

6.2. Vahendus

Inglise keelsetes materjalides on selle vasteks mediation. Eesti keeles on aastaid kasutusel olnud sõna „lepitus“. Praktika on näidanud, et see võib anda inimestele vale arusaamise, justkui oleks eesmärgiks inimeste omavaheline leppimine, mis paneb nii mõnigi kord inimesed protsessis osalemisest keelduma. Selle tõttu kasutame edaspidi mõistet „vahendus“. Vahendus on enamasti kahe poole, kelle vahel juhtum aset leidis, kokku toomine ning sellele eelnevad eelkohtumised ehk taastavad vestlused kummagi poolega eraldi. Kui aga rääkida nt koolis aset leidvast juhtumist, kus asjaga tegeletakse kohe, siis on otstarbekas võtta pooled kohe koos kõrvale ja küsida neid küsimusi pooltelt kordamööda. Ohukohaks on, et pooled on vahetutest emotsioonidest laetud ning seetõttu ei anna vahendus sellist tulemust, kui eelkohtumiste järgselt toimuv ühiskohtumine.

Reeglina alustatakse küsimustega teo toimepanijast, pärast mida saab oma lugu jagada kannatanu. Vajadused on jällegi vastupidiselt, esmalt jagab kannatanu, mida tema antud olukorras vajab, et tegu heastatud saaks ning seejärel alles saab jagada enda mõtteid teo toimepannud isik.

KÜSIMUSED, MIDA KÜSITAKSE EHK TAASTAVAD KÜSIMUSED:

1. Mis juhtus?
2. Mida Sa enne seda juhtunut mõtlesid? Kuidas Sa end tundsid? Mida sa juhtunu ajal mõtlesid? Mida Sa tundsid? Mida Sa peale juhtunut mõtlesid? Kuidas Sa end tundsid? Milliseid mõtteid see juhtunu Sinus praegu tekitab? Milliseid tundeid see Sinus tekitab?
3. Millised olid teie suhted/läbisaamine enne juhtunut? Milline on olnud peale juhtunut? (Kui on asjakohane küsida).
4. Keda ja kuidas antud juhtum on mõjutanud?
5. Mida Sa vajad, et selles loos edasi liikuda?
*Mida Sa ise saad nende vajaduste täitmiseks teha?**
Mis peaks juhtuma, et need vajadused täituksid?
*Millises te saate omavahel kokku leppida nende vajaduste täitmiseks?****

***eelkohtumisel või taastaval vestluses asjakohane küsimus.*

****ühiskohtumise küsimus.*

Kuidas panna pooled ruumis istuma? Soovitav on mitte tekitada olukorda, kus pooled asetatakse istuma üksteisega vastamisi. Võimalusel asetada istumine selliselt, et osapoolte vahele jääks väike nurk.

Ühe vahendajaga:

Kahe vahendajaga:

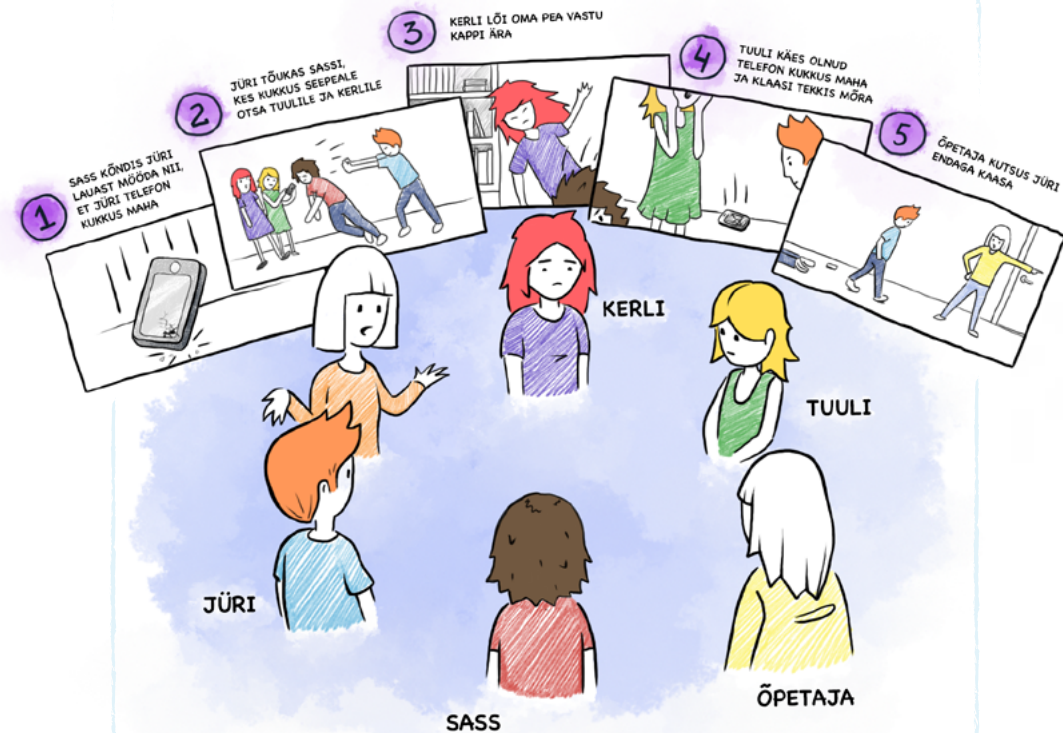
13-aastane Jüri lõi vahetunni ajal oma klassivenda Sassi, kuna viimane oli lauast möödudes kukutanud Jüri telefoni. Selle peale lööb Sass Jürit vastu, millele satub peale õpetaja.

6.3 Taastav nõupidamine

Taastava nõupidamise puhul on tegemist laiendatud ringi kaasamisega, kus kaasatakse lisaks otsestele pooltele veel mõjutatud pooled nagu nt lapsevanemad, pealtnägijad.

13-aastane Jüri tõukab vahetunni ajal oma klassivenda Sassi, kuna viimane oli lauast möödudes kukutanud Jüri telefoni. Sass kaotab tasakaalu ning otsa kukub Kerli ja Tuulile. Kerli lööb enda pea vastu kappi ära, Tuuli käes olnud telefon kukub maha ja klaasi tekib mōra. Õpetaja kutsus Jüri endaga kaasa.

Selles loos on mõjutatud rohkem ning seda erinevatel viisidel. Oli neid, kes said füüsiliselt viga, kui ka neid, kelle asjad said kahjustada.

MIS SAAB EDASI?

Õpetaja läheb kooli sotsiaalpedagoogi juurde, et juhtunust rääkida.

Otsustatakse, et antud juhtumi puhul on mõistlik rakendada taastavat nõupidamist nende noortega, keda juhtum puudutas. Vanemaid teavitatakse sellest, kuid neid protsessi ei kaasata.

Kaasatakse väljaõppe saanud neutraalne(sed) vahendaja(d), kelleks võib olla ka kooli sotsiaalpedagoog.

Vahendaja kohtub iga noorega eraldi, selgitades neile, kuidas protsess välja näeb, enda rolli ning uurib, mida noor vajab, et end sellel kohtumisel võimalikult hästi tunda. On mudeleid, kus eelkohtumisel käiakse noorega juhtum samm-sammult läbi, küsides tema mõtteid ja tundeid ning juhtunu mõjusid, kuid on mudeleid, kus eelkohtumine piirdub eesootava protsessi tutvustamisega.

Vahendaja kohtub ka õpetajaga, selgitades protsessi temalegi. Õpetaja, kui mõjutatud poole kaasamine on samuti oluline.

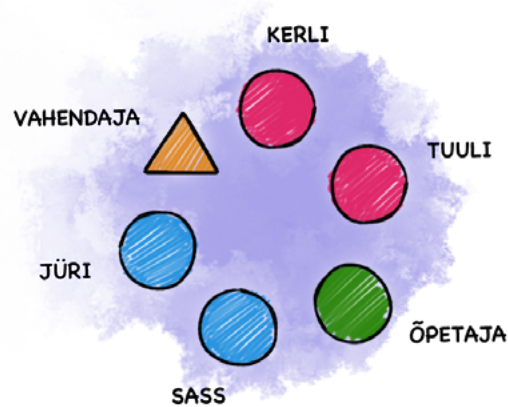
Järgneval päeval (või võimalikult lähedal juhtumile) sätib vahendaja ruumi vastavaks, mõeldes läbi istumisplaani, rääkimisjärjekorra ning ruumi kasutamise (et keegi teine ei tuleks sellel ajal ruumi segama).

6.3.1 Taastava nõupidamise ettevalmistus

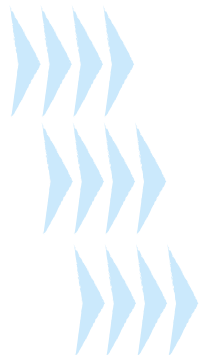
- Võimalusel korraldada nii, et ruum on enne kohtumise algust vaba ja tuulutatud.
- Vastavalt plaanile panna toolidele näiteks nimesildid, et kõik teaksid, kuhu istuda.
- Vahendaja küsib igalt osalejatelt küsimusi, mis on lk... skriptis välja toodud.
- Esimesena alustab rääkimist Jüri ehk teo toimepannud isik. See annab talle võimaluse rääkida oma lugu, ilma et keegi näitaks näpuga temale või tema käitumisele ning ühtlasi võimaldada tal võtta vastutus oma teo eest. Seejärel saavad teised jagada, kuidas see lugu nende jaoks oli ning mida keegi vajab, et tehtut heastada.
- Vahendaja roll on juhtida vestlust, kuid ta ei räägi kellegi eest. Ta küsib vaid kordamööda küsimusi ning vajadusel tuletab osalejatele meelde kokkuleppeid, mis kohtumise alguses tehti.
- Aktiivsema rolli võib ta võtta kokkulepete faasis, juhul kui noored ise kinni jooksevad ja kokkuleppeid sõnastada ei oska.
- Kui juhtum on lahendatud vastavalt väljaõppele (olenevalt mudelest), siis teki selle juhtumiga tagasilööke, uue konflikti eskaleerumist ja mis kõige olulisem, noored saavad koolilt signaali, et nemad, nende vaated ja vajadused on olulised.

6.3.2 Istumisplaan

Taastava nõupidamise puhul on oluline, et istutakse ringis, mille keskel lauda ei ole. Kindlat reeglit, kuidas osapooled istuma peavad, ei ole, kuid on mõned soovitused, mida tasub silmas pidada.

Mida istumisel arvestada:

Võimalusel väldi teo toimepanijat ja kannatanut vastamisi asetamast ning kõrvuti istuma panemast.

Kui on kaks vahendajat, siis võite istuda kõrvuti või vastamisi, kui see kuidagi istumisasetuses kaasa aitab.

Vahendaja kõrvale on mõistlik panna istuma inimene, kellest ringi alustatakse ehk teo toimepanija (v.a. erandid).

Soovituslik rääkimise järjekord:

- Küsimustele alustab vastamist teo toimepannud isik (1-4 küsimus).
- Seejärel vastab kannatada saanud isik (1-4 küsimus).
- Küsimustele vastavad teised mõjutatud isikud (1-4 küsimus).
- Kui kaasatud on lapsevanemad, siis pärast noori vastab teo toimepannud isiku lapsevanem ja seejärel kannatada saanu vanem ning seejärel teised täiskasvanud (1-4 küsimus).
- Vajaduste küsimus esitatakse esimesena kannatanule, seejärel teo toimepannud isikule ning siis teistele mõjutatutele.
- Kaasatud lapsevanematest vastab „Mida Sa antud hetkel vajad, et edasi liikuda?“ kannatanu vanem, seejärel teo toimepannud vanem ning seejärel teised täiskasvanud.
- Selline järjekord on soovituslik, et vältida olukorda, et kannatanu avab end ning teo toimepannud isik hakkab teist osapoolt enda käitumises süüdistama või veelgi enam – ei tunnista enda tegu.

6.3.3. Esimene samm - sissejuhatus

Vahendaja kutsub noored ja õpetaja ruumi ning juhatab nad istuma. Seejärel tutvustab vahendaja kõigile kokkuleppeid, mis ühisel kohtumisel kehtivad ning enda rolli, tuues välja, et see on osaliste protsess, kus tema on neutraalne. Vajadusel aga, kui kedagi hakatakse süüdistama või seatakse teistmoodi turvalisus kahtluse alla, on vahendajal oluline sekkuda. Ja seda tuleb selgelt välja öelda. Võimalik sissejuhatus võib olla selline:

„Esmalt, suur aitäh teile kõigile, et tänasele kohtumisele tulite. Enne kui räägime sellest, mis juhtus, tutvustan teile tänase kohtumise kokkuleppeid. Mina olen siin vahendajana neutraalne, valimata pooli. Sellel kohtumisel ei otsita süüdlasi. Võimalus on kuulda teisi, seda, kuidas juhtunu neile mõjus ning mida keegi vajab, et antud juhtunu heastada ja et edaspidi selliseid olukordasid ei korduks. Minu roll ei ole siin nõu, hinnanguid või soovitusi anda. Siin loos ei otsita õigeid või valesid vastuseid, saad rääkida seda lugu nii nagu mäletad ja tahad meiega jagada. Kõik, mida me siin räägime on konfidentsiaalne, v.a. juhud, kui kellegi elu ja tervis on ohus, siis me peame sekkuma ja teavitama, kuid anname kindlasti sellest kohe märku. Teie vanemaid on teavitatud, et meil tänane kohtumine toimub ning hiljem läheb kokkuvõtte ka nendele. Palve on, et kõik räägivad ükshaaval - kui on sinu kord rääkida, saad rääkida või kui räägib teine on sul võimalus kuulata ja oma korda oodata. Meie tänane kohtumine kestab umbes 1,5 tundi. Kui tunned, et soovid teha pausi, anna sellest märku, saame teha pausi, saad minna vajadusel tualetti või võtta juua. On kellelgi küsimusi?“

6.3.4. Teine samm – juhtunu jagamine

Igalt poolelt küsitakse sama küsimust ehk siis palutakse jagada oma lugu juhtunust. Vahendaja roll on seejuures minimaalne. See tähendab, et ta küsib võimalikult vähe ning julgustab noort rääkima ja jagama oma lugu.

Skript on sama nagu taastaval vestlusel või vahendusel, kus küsitakse

kordamööda kõikide käest samu küsimusi ning pärast vajaduste jagamist saab edasi liikuda selle suunas, mis peaks juhtuma, et tekkinud kahju heastada.

Kui mõni samm vahele jäetakse või liigutakse liiga kiiresti edasi järgmise küsimuse juurde, võib tulemus tulemata jääda just selle tõttu, et pool ei saanud piisavalt rääkida ja/või kuulata. Mõnele inimesele võib jääda mulje nagu korratakse sama küsimust korduvalt ning inimesi võib see hakata häirima, kuid kui soov on rakendada edukat taastava õiguse protsessi, siis on vajalik aja võtmine ja samuti aja andmine kõigile enda loo, mõtete ja tunnete jagamiseks.

Lõpus on oluline uurida, kas keegi soovib veel midagi lisada või küsida. See on tihtipeale koht, kus öeldakse vabandussõnad, näidatakse kahetust või küsitakse teiselt poolelt küsimus, mis on veel hingele jäänud.

6.3.5. Kohtumise lõpetamine

Vahendaja tänab kõiki osalejaid. Võimalusel on oluliseks rituaaliks on pärast ametliku osa lõppemist võtta veel mõned suupisted.

Suupistete jagamine kohtumise lõpus on rituaali osa, et lõimida pooled omavahel ning taastada poolte suhted, mis said kahjustada. See aeg, mida vabas õhkkonnas koos veedetakse, annab võimaluse juhtumile lõplikult punkt panna. Osalejate vabanemine ja andestamine on sellel hetkel tajutav.

**TAASTAVAT NÕUPIDAMIST EI TOHI LÄBI VIIA
VASTAVA VÄLJAÕPPETA. VAHENDAJAD
PEAVAD TEADMA, MIDA NAD TEEVAD.**

Taastava nõupidamise kohtumisel saavad osaleda teo toimepanija(d), kannatanu(d) ja nende tugiisikud, olgu nendeks vanemad, ametnikud või sõbrad, ning teised olulised kogukonna liikmed, keda see juhtunu on puudutanud ning kes saavad aidata, et tulevikus selliseid olukordasid ära hoida.

Oluline on silmas pidada, et taastavat nõupidamist ei rakendata, kui teo toimepanija oma tegu ei tunnista või kui osalejad ei tunne end selles protsessis turvaliselt. Mõningane vastumeelsus on tavapärane, sest tegemist ei ole kellegi jaoks mugava protsessiga, eriti nende jaoks, kellele on see esimene kogemus.

Taastaval nõupidamisel on oluline kaasata koolitatud ja kogemustega vahendaja. Lisaks **teo toimepanija(te)le ja otses(t)ele kannatanu(te)le** on oluline kaasata

- **mõjutatud osapooled**, kes olid juhtunu ajal kohapeal
- **teised mõjutatud osapooled**, näiteks vanemad, õpetajad jne
- **kannatanu(te) ja teo toimepanija(te) tugiisikud**. Inimesed, kes saavad pakkuda tuge ja julgustust. Nad võivad olla ka ressursiks edasise plaani juures, aidates pooli protsessis.

Protsess on aeganõudev.

Taastaval nõupidamisel on eriliselt olulisel kohal **ettevalmistus ja protsessi juhtimine**.

Ettevalmistus sõltub mitmetest aspektidest. Näiteks poolte arvust ja juhtumi keerukusastmest ning poolte valmisolekust protsessis osaleda.

Olenevalt osalejate arvust võib taastav nõupidamine kesta 1,5-4 tundi. Kui kohtumine läheb üle 1,5 tunni, on oluline kindlasti vahepeal paus teha. Ideaalne kui ühine kohtumine saab aset leidma kuni nädala jooksul pärast juhtunut, kuid olenevalt juhtumi eripärast ning sellest, kellele lugu vahendamisele tuleb, võib tegelikkuses ühine kohtumine aset leida mitu kuud pärast tegelikku sündmust.

6.4. Taastava õiguse vahenduse ja/või nõupidamise ettevalmistus

Enne ühist kohtumist suuremas ringis on oluline, et vahendaja teeb kõikide võimalike osalejatega eelkohtumised ning hindab nende valmisolekut osalemiseks. Miks need kohtumised on vajalikud?

- Et saada selge pilt, keda peab ühisele kohtumisele kaasama, et avaldada võimalikult suurt mõju muutuseks;
- Kes on millises rollis (teo toimepanija, kannatanu, toetajad jne);
- Iga poole ette valmistamine ühiseks kohtumiseks, et pooled teaksid, milliseid küsimusi küsitakse, millised on kohtumise „reeglid“ ning milline on vahendaja roll;
- Hindamaks ühiskohtumise toimumise võimalikkust, et keegi ei saaks selles protsessis rohkem kahju.

Vahendaja lepib kõikide pooltega kokku eraldi kohtumised ja enne ühist kohtumist küsib nende nõusolekut osalemiseks ja lepib kõigiga ühise aja kokku. Lisaks otsib vahendaja sobiva ruumi ning seab selle valmis. Kohtumisel hindab kõikide poolte valmisolekut osalemiseks ning juhib kohtumist. Kohtumise lõpus on vahendaja roll aidata kirja panna poolte kokkulepe, kui see on osalejate soov.

Oluline on tähele panna, kui miski tekitab kahtlust või annab märku, et kõik ei pruugi olla õige, kasuta taastava õiguse protsesse/lähenemisi, et uurida teemat ja julgusta asju lahendama kõiki pooli kaasaval viisil.

Panusta oma aega suhte ehitamisele. Ära jäta seda juhuse hooleks. Noored vastavad positiivselt, kui nad tajuvad, et neid on päriselt kuulatud ja austatud.

Tuleb meeles pidada, et noorte aju alles areneb ning nende käitumises muutuse esile kutsumine võtab aega. Lootus, et karistamine muudab noore käitumist, ei vii kaugele. Peame mõtlema, kuidas õpetada noortele asjadest mõtlemist. Tuleb küsida õigeid küsimusi, mis panevad noore mõtlema. See ei toimu iseenesest.

6.5. Taastava õiguse vahenduse ja/või nõupidamise tulemused

Kõige konkreetsem tulemus on kindlasti kokkulepe, kui see sõlmitakse. Kokkulepe, eriti kirjalik, ei ole iseenesest eesmärk omaette. Juhul kui pooled otsustavad kirjaliku kokkuleppe kasuks, siis vahendaja ülesanne on abistada enda küsimuste ja minimaalse julgustamisega selliselt, et kokkulepe tuleks võimalikult konkreetne. Kokkuleppesse lähevad kirja vaid punktid, mis kõikidele sobivad.

Oluline on meeles pidada, et taastava õiguse protsess on selleks, et kõik pooled saaksid jagada enda perspektiivi loost ja kuulda teiste mõtteid ning jagada seda, mida on vaja, et oleks võimalik edasi liikuda. Protsess ei ole selleks, et kellelegi karistus määrata.

6.6. Taastava vestluse, vahenduse ja/või nõupidamise küsimused

KÜSIMUSED, MIDA KÜSITAKSE EHK TAASTAVAD KÜSIMUSED:

1. Mis juhtus?
2. Mida Sa enne seda juhtunut mõtlesid? Kuidas Sa end tundsid? Mida sa juhtunu ajal mõtlesid? Mida Sa tundsid? Mida Sa peale juhtunut mõtlesid? Kuidas Sa end tundsid? Milliseid mõtteid see juhtunu Sinus praegu tekitab? Milliseid tundeid see Sinus tekitab?
3. *Millised olid teie suhted/läbisaamine enne juhtunut? Milline on olnud peale juhtunut? (Kui on asjakohane küsida).*
4. Keda ja kuidas antud juhtum on mõjutanud?
5. Mida Sa vajad, et selles loos edasi liikuda?
*Mida Sa ise saad nende vajaduste täitmiseks teha?***
Mis peaks juhtuma, et need vajadused täituksid?
*Milles te saate omavahel kokku leppida nende vajaduste täitmiseks?****

***eelkohtumisel või taastaval vestluses asjakohane küsimus.*

****ühiskohtumise küsimus.*

6.7. Vahendaja roll, ülesanded, vastutus

Taastava õiguse protsessi läbiviija ehk vahendaja roll on olla neutraalne, st et vahendaja ei nõusta, ei vali pooli, ei anna soovitusi ega hinnanguid. Tema roll on anda pooltele ülevaade protsessist, pakkuda neile turvalist ruumi, esitada küsimusi ning võimaldada pooltel rääkida oma lugu nii palju kui nad seda soovivad ja valmistada pooled ette ühiseks kohtumiseks. Sealjuures hinnates, kas ühine kohtumine on poolte jaoks turvaline. See tähendab seda, et teo toimepannud isik tunnistab tehtut, on valmis leidma viise, kuidas juhtunu heastada ning on valmis teist poolt kuulama.

Ühiskohtumisel vastutab vahendaja selle eest, et aset ei leiaks süüdistamist või enda kokkulepete peale surumist. Vahendaja roll on selle juures aja maha võtmine, hindamaks, kas kohtumine saab edasi minna või on vajalik see lõpetada, vältimaks kellelegi täiendava kahju tegemist.

LAPSEVANEMATE JA/VÕI VÕRGUSTIKU KAASAMINE

Kui taastava õiguse protsessi kaasatakse lapsevanemad ja/või võrgustik, on oluline arvestada järgnevaid nüansse:

Kõik pooled ja mõjutatud isikud räägivad enda perspektiivist, mitte ei kirjelda kellegi teise mõtteid ja tundeid. Sellest tulenevalt saavad lapsevanemad rääkida, kuidas nemad juhtunust kuulsid ning millised mõtted ja tunded neil selle juures tekkisid. Keegi, kes juhtunu juures ei viibinud, ei saa rääkida sellest, mis juhtus, kuna neid ei olnud seal ja seetõttu ei ta saa teada, mis tegelikkuses juhtus.

Kui protsessi on kaasatud erinevad spetsialistid, nt lapsele tuge pakkumaks või selleks, et nemad saavad lahendustele kaasa aidata, siis on oluline määratleda, milline on nende roll ja sõnaõigus protsessis. Võimalik

on, et nad on kaasas vaid noorele, et pakkuda tuge ja sealjuures nad ei sekku protsessi vähemalgi määral. Samuti on võimalik, et spetsialistid on kaasatud, kuna nad saavad lahendustele kaasa aidata, kuid kokkuleppe saab sõlmida vaid siis, kui kõik, keda see puudutab, on oma nõusoleku andnud.

KASUD OSAPOOLTELE

Kannatanu vajadused:

- võimalus oma emotsioone väljendada
- saada lähedastelt tuge
- kinnitus, et juhtunu oli ebaõiglane ja teenimatu
- teo toimepanija on vastutav
- rahalise kahju hüvitamine
- võimalik kontakt teo toimepanijaga: vabandus, küsimused, turvalisuse kinnitus

Kannatanul on võimalus:

- öelda teisele poolele, kuidas juhtum teda mõjutas
- hoida teine pool vastutavana
- öelda, kuidas kahju heastada
- võimalus kuulda vabandust
- küsida teiselt poolelt küsimusi, mis on seotud juhtunuga

Teo toimepanija kasud:

- võimalus mõista oma tegude tagajärgi
- kuulda, kuidas juhtum on mõjutanud tema enda perekonda
- mõelda sellele, kuidas tekitatud kahjud heastada ja plaan teostada
- võimalik alternatiiv või kergendus karistusele

6.8. Soovitused vahendajale

- **Turvalisus.** Loo turvaline keskkond vahendajale ja osalevatele pooltele.

Oma plaani, kes kuhu istub ning millises järjekorras jutupall liigub. Mõtle, mis saab siis, kui keegi soovib pausi/läheb endast välja/ hakkab süüdistama vms.

- **Suhtlus.** Jälgi enda keelekasutust, et see oleks viisakas ja selge.

Ole teadlik enda kehakeelest. Proovi võimalusel istuda sirge seljaga, kaks jalga maas.

- Ole kõikide poolte suhtes võrdselt huvitatud ja empaatiline.
- Täna pooli võrdselt.
- Hinda, kas kaasatud on kõik vajalikud pooled ning kas kõikidega on toimunud eelkohtumised.
- **Ettevalmistus.** Kas on olemas sobiv ruum kohtumiseks, kus on võimalus panna osalejad istuma ringi, sarnastele toolidele. Ruumis on vajalikud vahendid – vesi, joogiklaasid, salvrätikud.

6.9. Vahendused veebis

Viimastel aastatel üle maailma levinud viirus ja pandeemia on viinud olukorrani, kus mitmed teenused on pidanud kolima veebikeskkondadesse, kuna inimesed ei ole saanud füüsiliselt kokku tulla. Nii on ka konfliktivahendustega ette tulnud olukordi, kus nii eel- kui ka ühised kohtumised on aset leidnud veebikeskkonnas.

Mida sellise puhul arvestada ja jälgida?

ETTEVALMISTAVAD SAMMUD:

- Selgitada välja poolte võimalusi veebikohtumiseks – kas neil on olemas sidevahendid koos kaamera ja mikrofoniga ning toimiva internetiga ning vaikne ruum, kus segajaid ei ole;
- uurida osapoolte e-mailid, kuhu saata kohtumise link;
- juhul kui tegemist on alaealisega ja ta osaleb koos vanemaga, uurida, kas on võimalik osaleda erinevates tubades erinevate ekraanidega, kuna ekraani tagant on keerulisem tagada seda, et vanem ei räägiks lapse eest;
- selgitada, et kaamera peab olema terve kohtumise aja sisse lülitatud.

VEEBIKOHTUMISEL:

- Taga endale vahendajana segamatu ruum kogu vahenduse ajaks;
- vahendajate nägu võiks olla umbes 1/3 ekraani suurusest;

- vaata, kust tuleb valgus. Selja tagant tulles ei näe osapooled vahendaja nägu ja see ei tekita usaldust jagada oma lugu, mõtteid-tundeid ja vajadusi,
- võimalusel eelista läbiviimiseks arvutit (muule nutiseadmele), siis saab jagada faile ning osapooled näevad jagatud ekraani ka lugeda;
- kui olete jaganud kaasvahendajaga rollid, siis pidage meeles, et kui üks küsib küsimust, kus on vajalik jagada ekraani (nt emotsioonid või vajadused), siis teine jagab ekraanipilti, et küsija saaks jälgida osaleja kehakeelt ja emotsioone;
- vahenduse ajaks sulge kõik teised veebiaknad, et miski tähelepanu kõrvale ei viiks;
- lülita ise ja palu ka osapooltel välja lülitada kõik muud tehnikavahendid (sh telefon);
- ühisel kohtumisel paneb üks vahendajatest sõlmitud kokkulepped endale arvutisse kirja ja vahepeal loeb need osalejatele ette, kui kõik on kokkulepetega nõus, siis saadetakse sõlmitud kokkulepped osapooltele e-maili peale digiallkirjastamiseks (esalt ühele ja siis koos teise poole allkirjaga teisele);
- kui poolel ei ole võimalik digiallkirjastada, siis saab pool suusõnaliselt kinnitada, et on sõlmitud kokkulepetega nõus;
- kui ühiskohtumisel osaleb palju pooli ning üks pool nt lahku sooviga katkestada, saab teistelt küsida, kuidas nemad soovivad – võimalik on jätkata protsessi nendega, kes seda soovivad;
- Vahendaja pöördub nimeliselt selle isiku poole, kelle kord on rääkida.

VÄLJAKUTSED VEEBIS:

- Uus platvorm – kindlasti enne reaalset kohtumist katsetada paarilisega läbi, kuidas kõik toimib (ekraani jagamine jmt)
- Ole valmis võtma ootamatult üle partneri roll – võib juhtuda, et Sinu kaasvahendajal kaob internet, seega ole valmis võtma üle tema küsimused või ka ekraani jagamine. Selle jaoks vaata, et olemas on jagatavad failid ning need oleksid avatud
- Osalejatel on tehniline pool häiritud
- Osalejatel ei ole vaikset keskkonda, kus vestelda
- Osalejal puuduvad kaamera ja/või mikrofoni
- Taustamüra, mis kandub „ühisesse vestlusesse“ võimalus panna mikrofoni kinni nendel, kes parasjagu ei räägi
- Osaleja paneb kaamera poole vestluse pealt kinni tuletada meelde kokkuleppeid ja/või uurida, miks kaamera kinni pandi
- Osapool lahku vestlusest – püüda ühendust võtta ja teada saada, mis juhtus

6.10. Kogemuslood:

Konflikt töökollektiivis - taastav nõupidamine

Taastava õiguse tiimi poole pöördus ühe asutuse personalitöötaja, kes ütles, et nende asutuses on juba pikemat aega kestnud konflikt, mis on eskaleerunud selliselt, et üks pool on pöördunud juristi poole, et uurida võimalusi liikuda edasi kohtumenetluse poole. Konfliktist olid selleks hetkeks mõjutatud paljud inimesed. Kes kaudsemalt, kes otsesemalt.

Kõik pooled, keda oli kokku 16, osalesid eelkohtumisel. Oli neid, keda lugu oli puudutanud pikemat aega ja tekitanud suuri mõjutusi nii töö- kui isiklikus elus, kuid ka neid, kes olid alles hiljaaegu juhtumisse haaratud. Ühisel kohtumisel olid valmis osalema kõik peale kahe inimese.

Ühine kohtumine toimus mõned nädalad pärast eelkohtumisi. Väga mitmetel oli enne kohtumisele tulemist erinevaid emotsioone ja valmisolekut, kas ja kuidas ollakse valmis jagama enda mõtteid-tundeid ning samuti ka teisi kuulata. Tegemist oli emotsionaalse kohtumisega. Paljud pooled kuulsid selles ringis mitmetest seikadest ja juhtumitest esimest korda. Poole kohtumise pealt soovis üks oluline pool protsessi katkestada, kuna kuuldu oli vastu võtmiseks liiga raske. See oli koht, kus vahendajad tegid lühikese pausi ning üks vahendaja läks antud poolega eraldi, et olla toeks ning kuulata, mida ta vajab, et protsessiga edasi liikuda. Pärast lühikest pausi ja enda kogumist oli ta valmis ringi tagasi tulema ning protsessiga jätkama. See oli murranguline hetk. Erinevad pooled said aru, millist mõju see konflikt oli tekitanud ning liiguti edasi vajaduste ja kokkulepete suunas. Sõlmiti kirjalikud kokkulepped, millega olid nõus kõik ruumis viibijad. Pool, kes enne vahendust oli valmis alustama kohtuteed, sõnas et tema poolt jääb lugu sinna ruumi ning tema on valmis liikuma edasi ilma kohust kaasamata.

Hilisem tagasiside osalejalt andis teavet selle kohta, et neil oli raske jagada enda mõtteid ja tundeid, kuid oluline oli kuulda teisi pooli. Samuti

pidasid nad oluliseks kaasata protsessi vedama välised neutraalsed inimesed, selleks et oleks võimalik näha lahendusi neiski olukordades, kus tundub kõik võimatu.

Konflikt alla 14-aastaste laste juhtumis - taastav nõupidamine

Alla 14-aastaste noorte juhtumites menetlus enamasti lõpetatakse, kuna noored ei ole süüvõimelised. Olenevalt menetlejast jõuavad mõned juhtumid vahendusse, kuid võiks kindlasti märgatavalt enam jõuda, kuna selliselt on ennetuslikus võtmes tulemuslikkus suurem.

Väikese kogukonna mänguväljakul veetsid oma vaba aega samas koolis õppivad 11-13-aastased noored. Ühel hetkel tekkis noorte vahel konflikt, mille käigus sai viga üks noor, kes teavitas sellest enda vanemat. Lapsevanem pöördus politseisse, kus tutvustati konfliktivahendust. Nii antud vanem kui teo toimepannud noore lapsevanem nõustused selles protsessis osalema.

Pärast eelkohtumisi laste ja vanematega olid vahendajad üksmeelselt nõus, et lugu ei olnud üldse selline nagu esialgu tundus. Loosse olid segatud veel mõned noored, kelle kontaktid õnnestus politsei kaudu saada ning toimusid eelkohtumised nendegi noorte ja lapsevanematega.

Ühisel kohtumisel osales kahe noore ja vanema asemel viis noort koos vanematega, kuna noored olid liiga noored, et osaleda üksi. Ühisel kohtumisel selgus see, et kannatanu ema, kes pöördus politseisse, sai teada, et tema laps oli see, kes konflikti algatas, kiusates endast nooremaid ning kasutas nende kohta väga ebatsensuurseid väljendeid. Lapsevanem tundis häbi ja kahetses. Antud juhtumi nõ toimepanijaks oli aga noor, kes astus nooremate kaitseks välja ja seetõttu jäi vastutajas. Ta proovis vahele astuda, kuid tal jäi puudu oskustest ning ta kasutas füüsilist vägivalda ja tõukas teist. Ühisel kohtumisel nooremate laste vanemad tunnustasid nii teda kui tema ema, et ta on kasvanud üles noore, kes julgeb sekkuda ja nooremate kaitseks välja astuda. Ühisel kohtumisel sõlmisid omavahel kokkulepped nii noored kui ka lapsevanemad.

Enamasti juhtub nii, et mida nooremad on lapsed, seda kiiremini neil juhtunu meelest läheb ning ollakse mängukaaslased edasi. Emotsioonid aga kuhjuvad lapsevanematel, kes soovivad õiglust ja vastuseid ning konflikt võib vanemate seas edasi kasvada. Juba selle tõttu on vajalik ühiselt kokku tulla ja võimaldada omavahelist asjade lahti selgitamist ning vaadet tulevikku – kuidas edasi.

Konflikt lapsevanema ja lapse vahel - konfliktivahendus

Konflikte leiab aset kõikjal, nii pole erandid ka perekonnad. Mõnikord kasvavad need perekonna piiridest välja ja tekib vajadus kaasata väliseid spetsialiste. Kas siis pere enda soovil või teiste spetsialistide soovitusel. Järgmine lugu jõudis vahendusse politsei suunamisel.

Ema ja tütre vahelised tülid olid koduses keskkonnas sagedaseks muutunud. Piire kompav ja kehtestatud reegleid rikkuv teismeline tütar sattus konflikti emaga, kes ühel päeval kaotas kannatuse ja haaras tüdrukul juustest, kui viimane ei täitnud järjekordset korraldust ja oli jätnud mustad nõud vedelema. Selle peale tõukas tüdruk ema, mille järel tekkis rüselus, mille omakorda lahutas koju saabunud isa. Kogu lärmi on kuulis naaber, kes kutsus välja politsei.

Taolisi intsidente on juhtunud varemgi ning seetõttu suunab politsei juhtumi muuhulgas konfliktivahendusse. Emaga eelkohtumist kokku leppides selgub, et tema ei ole ühiskohtumisest huvitatud, kuid on nõus siiski vahendajatega kohtuma. Teismeline on aga valmis kohtuma ning soovib saada selgust selles, kuidas edasi liikuda.

Vaatamata tüdruku soovile sellele loos siiski ühist kohtumist ei toimu, kuna ema ei soovi ühisel kohtumisel osaleda ning ei näe juhtunud enda rolli ja vastutust.

Peresiseste lugude puhul jääb enamasti vahendusest üksi väheks, seal on vajalik rakendada lisaks näiteks pereteraapiat või muid toetavaid meetmeid ja teha tööd võrgustikuga.

Konflikt kogukonnaliikmete ja noore vahel – erinevad taastava õiguse praktikad

Noored, eriti väiksemates piirkondades elavad noored, kes on sattunud konfliktidesse ja õigusrikkumistesse, sildistatakse tihti erinevate täiskasvanute poolt. Nii mõnigi kord võib nende noorte tee viia neid mõneks ajaks oma kogukonnast eemale, olgu selleks õpilaskoduga kool teises piirkonnas või kinnine lasteasutus. Viimases tehakse noore endaga tööd, kuid kogukonnaliikmed ja olukorrad, mis on kogukonnas aset leidnud, jäävad noore tagasi tulemist ootama ning väga sageli võib siis toimuda justkui uus plahvatus. Mida siis teha?

Sellistes olukordades saab siduda omavahel erinevaid taastava õiguse praktikaid, alates taastavast vestlusest lõpetades suurte ringidega. Sinna vahele jäävad erinevate konfliktide vahendused ja taastavad nõupidamised, et suures ringis ei võetaks ükshaaval erinevaid juhtumeid pusletükkidena lahti.

Mõne õigusrikkumise toime pannud noore või täiskasvanu kogukond on enamasti sellest väga hästi teadlik ning vähe on neid, kes on valmis toetama teo toimepanijat, tema positiivseid külgi ja tugevusi esile tuues. Pigem näidatakse näpuga, sildistatakse ning soovitakse teda kogukonnast välja heita. Taastav õigus oma praktikatega annab siin võimaluse igale kogukonnaliikmele väljendada enda mõtteid ja tundeid ning vajadusi, kuidas edasi kogukonnana liikuda. Iga kogukonnaliikme vastutus on selle teo toimepannud isiku toetamine ja kogukonda naasmisel toetamine, et aidata tal uutest rikkumistest eemale hoida.

Näide kinnisest lasteasutusest kogukonda naasvast noorest

Toimus taastav vestlus noorega, kes jagas enda lugu ja seda, kes ja kuidas olid erinevatest sündmustest mõjutatud. Vahendaja abil kaardistati koos pooltega erinevad konfliktid. Seejärel tehti koos noorega nõ

rivistus, millised olid need konfliktid ja olukorrad, millega pidi esmajoones tegelema hakkama.

Nt kui noor naaseb peagi tagasi enda vanasse kooli, kus tal olid konfliktid, siis on oluline alustada klassiga konfliktivahenduse protsessi enne seda, kui nt noortekeskusega, kus tema vaba aja veetmine ei ole vajalik esimeste prioriteetide seas. Kui erinevate mõjutatutega on kohtumised toimunud, saab planeerima hakata erinevate gruppide taastavaid nõupidamisi – nt kool. Kõige lõpus aga taastavaid ringe, kus saavad kokku tulla erinevate juhtumite pooled ning vaadata, kuidas nemad saavad üheskoos noort toetada.

Tegemist on pika protsessiga, mis nõuab erinevatelt pooltelt kannatlikkust ning valmisolekut jagada ja kuulata teisi pooli.

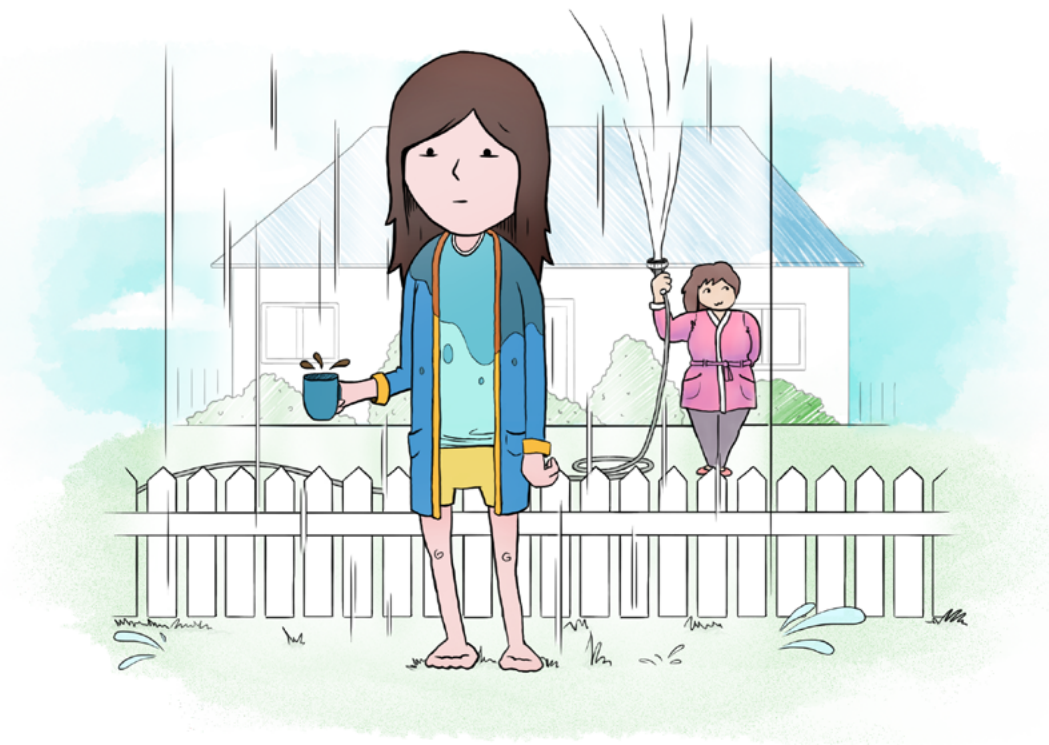
Naabritevaheline konflikt

Taastava õiguse teenusele jõudis piirkonnapolitsei suunatud naabritevaheline konflikt – üks osapool pritsis voolikust vett teise poole krundile ning sõimas ja ähvardas samal ajal, kui teine oma aias toimetas. Konflikti poolte puhul oli tegemist eramajaomanikega, kellel oli ühine aed ning kelle vahel olid konfliktid esinenud juba üle 20 aasta. Politseisse pöördunud konfliktide sisu oli erinev – kord töötas naaberhoovis auto ilmaasjata, kord rohiti valest kohast, kord hüppasid lapsed batuudil jne.

Konfliktivahendusse suunati kaks naabrinaist, kes protsessi käigus soovisid kaasata enda pojad. Eelkohtumised toimusid nelja poolega eraldi. Seda nii füüsiliste kui veebikohtumistena (see oli tingitud poolte soovist seoses viiruseperioodiga).

Esimene kohtumine selle juhtumi raames toimus füüsilise kohtumisena ühe naabrinaisega. Kuigi selle ja teiste eelkohtumiste käigus sooviti hoida fookus eelpool nimetatud konfliktil, võttis loo rääkimine alati erineva suuna – pooltel olid hingel erinevad olukorrad, mis aastakümnete jooksul olid toimunud.

Esimesele eelkohtumisel saabus üks naabrinaistest notariaalsete dokumentidega ning soovis, et õiglus saaks jalule seatud. Olenemata sellest, et kõikidel pooltel oli rääkida oma lugu, tegid nad koostööd ning väljendasid rahulolematust naabri toimetamise osas. Selle loo puhul ei toimunud ühist kohtumist, sest üks pool ei olnud selleks valmis. Pikaajased konfliktid olid teda koormanud ning tervislik seisund oli halb, mistõttu polnud ühise kohtumine korraldamine piisavalt turvaline.

6.11. Kokkulepete näidised

KOKKULEPE

Pooled: _____

Kuupäev: pp.kk.aa

Ühisel kohtumisel lepit kokku järgnevas: (Kes teeb mida? Millal? Kus? Mis ajaks?)

1. Õpetajad liiguvad rühmast väljas koos lastega vastavalt kehtestatud reeglitele - igapäevaselt.
2. _____ ja _____ kohtuvad juhtumi analüüsimiseks _____ kell _____.
3. Kaasamine, koostöö, usaldus, positiivsus, ausus - on omavahelise suhtluse alused.

Vahendajad: _____

Allkirjad: _____

Poolte allkirjad: _____

KOKKULEPE

Pooled: _____

Kuupäev: pp.kk.aa

Ühisel kohtumisel lepit kokku järgnevas: (Kes teeb mida? Millal? Kus? Mis ajaks?)

_____ ja _____ leppisid kokku, et kompenseeritakse telefoni arve XX. augustiks

Vahendajad: _____

Allkirjad: _____

Poolte allkirjad: _____

KOKKULEPE

Pooled: _____

Kuupäev: pp.kk.aa

Ühisel kohtumisel lepit kokku järgnevas: (Kes teeb mida? Millal? Kus? Mis ajaks?)

1. _____ vastab õppeaasta võlgnevused ära; suhtleb ise õpetajatega ja saab info e-koolist e-koolist kätte kuupäevaks _____.
2. _____ lubab, et solvavaid joonistusi tema poolt õpetajatele edaspidi ei tule kuni põhikooli lõpuni.
3. Vanemad avaldavad psühholoogile sisulised mõtted tänasest kohtumisest e-kirja teel.
4. Osalised annavad loa avalikustada oma meili aadressi SKA-le.

Vahendajad: _____

Allkirjad: _____

Poolte allkirjad: _____

6.11. Kokkuleppe vorm

KOKKULEPE

Pooled: _____

Kuupäev: _____

KOKKULEPE

Pooled: _____

Kuupäev: _____

Ühisel kohtumisel lepit kokku järgnevas: (Kes teeb mida? Millal? Kus? Mis ajaks?)

Vahendajad: _____

Allkirjad: _____

Poolte allkirjad: _____

Märkmete tegemise leht

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Kirjandus

Braithwaite, J. (1999). Restorative justice: assessing optimistic and pessimistic accounts. In M. Tonry (ed.) Crime and Justice: A Review of Research. Vol. 25. Chicago, IL: University of Chicago Press

Chapman, T. (2022). Veebiseminar RJ in Europe - experience sharing meetings

Christie, N. (1977). Conflict as property. British Journal of Criminology

Crawford, A.; Newburn, T. (2003). Youth Offending and Restorative Justice. Implementing reform in youth justice. Portland. Willan Publishing

Daly, K. (2002). Restorative justice: the real story. Punishment and Society

Edelhertz, H. (1975). Restitutive Justice: a General Survey and Analysis. Seattle. Batelle Human Research Centres

European Forum for Restorative Justice (2021). Manual on Restorative Justice Values and Standards for Practice. Leuven: RPR Leuven

Finnis, M. (2021). Restorative Practice. Cornwall. Independent Thinking Press

Hattenhauer, H. (2007). Euroopa õigusajalugu. Kirjastus Juura

Hopkins, B. (2020). Restorative Skills and Processes. Trainers' Manual. Berkshire: Transforming Conflict

Kangur, J. (2012). „Rituaalse käitumise mõju taastava õiguse protsessis“. Magistritöö. Tartu Ülikool

Kangur, J. (2012). Taastava õiguse programm „Tee“.

Justiitsministeeriumi tellitud programmi käsiraamat vanglakaplanitele

Kerner, H. J.; Weitekamp, E. (2002). „Restorative Justice: Theoretical Foundations“. Willian Publishing

Lipsey, M. W. (2009). The Primary Factors that Characterize Effective Interventions with Juvenile Offenders: A Meta-Analytic Overview. Victims & Offenders: An International Journal of Evidence-based Research, Policy, and Practice.

Schrey, H.-H.; Walz, H. H.; Whitehouse, W. A. (1955). “The biblical doctrine of justice and law”

Taastava õiguse kontseptsioon (2021). Veebileht: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/to_kontseptsioon_ja_lisa_1.pdf

Zehr, H. (1990). Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice. Pennsylvania. Herald Press

Zehr, H. (2013). Retributive justice, restorative justice. Raamatus: Johnstone, G. (toim.). A Restorative Justice Reader, 2. tr. London, New York: Routledge

Zehr, H. (2021). Changing Lenses. Restorative Justice for our Times. Canada. Herald Press

Zinsstag, E.; Vanfraechem, I. (2012). Conferencing and Restorative Justice. International Practices and Perspectives. Oxford University Press

Van Ness, W. D.; Strong, H. K. (2006). Restoring Justice. An Introduction to Restorative Justice. Third Edition. Anderson Publishing

Tänu sõnad

Olles viimased aastad üha enam taastava õiguse imelisse maailma sukeldunud, ei suuda endiselt uskuda, kuivõrd piiritu see maailm on. Taastav õigus kui usk, kui mõtteviis. Samas aga ka mõõdarääkimised ja teadmatus, milliseid väärtuseid ja põhimõtteid taastav õigus endas kannab, ajendasid koostama praktilist taskuraamatut, mis annaks praktilise ülevaate peamistest taastava õiguse praktikatest. Käesolevasse raamatusse ei ole koondatud kaugeltki mitte kõik taastava õiguse kohta, sest nagu juba öeldud, on taastava õiguse maailm lai ja mitmekesine.

Me võime olla eriarvamusel ja ikkagi armastada teineteist, välja arvatud juhul, kui eriarvamuse aluseks on teise allasurumine ning inimlikkuse ja eksisteerimisõiguse eitamine - James Baldwin.

Suurimad tänud meie taastava õiguse kogukonnale – nii meie taastava õiguse koolitajatele, ekspertidele, vabatahtlikele kui mõtteviisi kandjatele ning kõikidele noortele, täiskasvanutele ja peredele, kes te olete andnud võimalust luua pinnast taastava mõtteviisi kandmiseks. Teie kõigi usk ja toetus on olnud edasiviivaks jõuks. Ühtlasi ka väliskolleegidele Euroopa Taastava Õiguse Foorumist, kelle julgustus ja tugi on olnud hindamatu, tänu kellele oleme niivõrd jõudsalt praktikate rakendamise ja arendamisega edasi jõudnud.

Tänan!

Annegrete Johanson

TAASTAVA ÕIGUSE NELI VÄÄRTUST

Euroopa Taastava Õiguse Foorum on käsitlenud taastava õiguse järgmiste definitsioonide kaudu:

INIMVÄÄRIKUSEST LUGU PIDAMINE – taastava õiguse alusfilosoofiaga tunnustatakse, et iga inimene on väärtuslik ja väärib lugupidamist. Taastava õiguse protsessid tuleb sellest tulenevalt välja töötada nii, et osalejad tunneksid end turvaliselt ja lugupeetuna, et nad tunneksid, et neil on protsessi üle kontroll ning nad võivad vabalt rääkida. Taastava õiguse protsessides tunnustatakse ning hinnatakse ka iga inimese võimeid ja tugevusi, mille ta protsessi kaasa toob, ning võimaldatakse nende maksimaalne ärakasutamine.

SOLIDAARSUS JA VASTUTUS TEISTE EES – inimesed on sõltumatud, omavahel ühendatud ja mitmekesised ning nende suhete kvaliteet on äärmiselt tähtis inimeste heaolu ja sotsiaalse ühtekuuluvuse tagamiseks. Eesmärk on osalejate vahel taas seosed luua ning leida võimalusi neil oma kohustuste täitmise võimaldamiseks, et tagada teiste heaolu ning võimaldada inimestel võtta isiklikult vastutus.

ÕIGLUS JA VASTUTUS – taastavas õiguses keskendutakse kahjule, mis on ebaõiglane või vale. Eesmärk võib olla kannatuste leevendamine või edasise kahju tõenäosuse vähendamine. Selleks, et see oleks tõhus, peab taastava protsess olema õiglane ning ükski pool ei tohi selles domineerida, kui see on vähegi võimalik. Õiglus on seotud ka vastutusega ning õigusele poolte tajutava ja kogetava „sisu“ andmise mõistega.

TÕDE DIALOOGI KAUDU – tõde dialoogi kaudu on taastavates protsessides osalejate keskne väärtus, eelkõige kannatanute jaoks, kellel on sageli tarvis aru saada, mis juhtus. Kannatanutel on tihti toimepanijale palju küsimusi ning neil on sageli tarvis kuulda tõde selle kohta, mis juhtus ja miks. Taastavas õiguses aktsepteeritakse, et „ühte tõde“ ei ole olemas, vaid iga inimese loos peitub teatud tõe vorm, mis võib olla osaline, ent täiendab terviklikku, kõikehõlmavat tõde. Lugude jutustamise ning küsimuste esitamise kaudu tuleb tõde rohkem esile ja osalejad peavad aru saama tõe rääkimise ning oma kavatsuste ja protsessi käigus võetud kohustuste siiruse tähtsusest.

